

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM
VAZIRLIGI
MUQIMIY NOMIDAGI QO'QON DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI**

O'ZBEK TILI VA ADABIYOTI FAKULTETI

“Himoyaga tavsiya etilsin”:

Fakultet dekani v.b.

_____ f.f.n., dotsent Z.B.Qobilova

“ _____ ” _____ 2019-y

5111200 – O'zbek tili va adabiyoti fakulteti
403-guruh talabasi Raxmonberdiyeva Shoxidaxon Lutfullo
qizining “Umumta'lim maktablarining adabiyot darslarida integrasiyadan
foydalanish metodikasi” mavzusida yozgan

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

Ilmiy rahbar:

_____ M.Jamoliddinov,

o'zbek adabiyoti

kafedrasi dotsenti, p.f.n.

Taqrizchilar:

_____ M.Siddiqov,

o'zbek adabiyoti kafedrasi dotsenti, f.f.n.,

_____ Z.Madaminova,

Qo'qon shahar 7-maktab ona tili
va adabiyot fani o'qituvchisi.

“Himoyaga tavsiya etilsin”:

O'zbek adabiyoti kafedrasi mudiri

_____ p.f.n., dotsent M.Jamoliddinov

“ _____ ” _____ 2019-y

Kirish	2
I bob. Adabiyot darslarini o‘qitishda integrasiyadan foydalanishning ilmiy-nazariy asoslari	5
I.1. Integrasiya va uning ilmiy-nazariy asoslari.....	5
I.2. Adabiyot darslarida fanlararo integrasiyadan foydalanish.....	13
II bob. Umumta’lim maktablarining adabiyot darslarida integrasiyadan foydalanish metodikasi	26
II.1. DTS talablari asosida yaratilgan darsliklarda aks etgan mavzularni o‘tishda integratsiyadan foydalanish usullari.....	26
II.2. Umumta’lim maktablarida adabiy mavzularni o‘rgatishda fanlararo integrasiyadan foydalanish metodikasi.....	30
II.3. Dars ishlanmalari	35
Xulosa.....	46
Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati	48

Kirish

Mavzuning dolzarbligi.

Mamlakatimizda jadal davom etayotgan yangilanish jarayonida o'sib kelayotgan yosh avlodga e'tibor davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. Milliy mustaqillik mafkurasi va yangicha tafakkur yoshlarni har tomonlama yetuk, barkamol qilib tarbiyalashga keng yo'l ochdi.

Ta'kidlab o'tganimizdek, mustaqillik sharofati bilan o'zbek diyorida ham yangilanish rivojlanish davri boshlanib, ijtimoiy hayot umumjahon andozalariga mos yo'nalishlarga jadal sur'atlar bilan kirib bormoqda. Xalq xo'jaligining barcha sohalari, shu jumladan, ta'lim sohasida ham ulkan islohotlar amalga oshirilmoqda.

Mustaqillikning birinchi kunlaridanoq mamlakatimizda yosh avlod tarbiyasiga jiddiy e'tibor berila boshlandi. "Ta'lim to'g'risida" gi qonun, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi", "Davlat ta'lim standartlari" ning qabul etilishi ushbu jarayonlardagi eng muhim bosqich sifatida xarakterlanadi.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida" gi qonunida shunday belgilab qo'yilgan:

"... Ijodkor shaxsni tarbiyalash ta'lim tizimining bosh vazifasidir"¹.

Keyingi yillar shunisi bilan e'tiborliki, o'zbek xalqining uzoq asrlik boy madaniy va ma'naviy merosini o'rganish va tiklash, yaqin o'tmish asarlarini bugungi kunda shakllangan tahlil tamoyillari asosida baholash borasida bir talay xayrli ishlar amalga oshirildi. Mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoevning "Biz diniy jaholatga, zararli oqimlarga qarshi marifat bilan kurashish kerakligi haqida ko'p gapiramiz. Bu to'g'ri, albatta. Lekin marifat, marifiy bilimlar qaerda-avvalo, ota-bobolarimiz bizga qoldirib ketgan mana shunday mo'tabar kitoblarda emasmi?"²- degan purma'no so'zlari mumtoz adabiyotimizni o'rganib, targ'ib etuvchi adabiyotshunosligimiz uchun taalluqlidir.

¹ "Ta'lim to'g'risidagi qonun". O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisning IX sessiyasida so'zlagan nutqidan. 1997 yil. 29 avgust.

²Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий мажлисга мурожатномаси.-
Маърифат.2017 йил 23 декабрь.

Ko'rinib turganidek, istiqloq davrida o'qituvchilarga talab juda ham kuchayib bormoqda. O'sib kelayotgan yosh avlodni mustaqil fikrlashga o'rgatish uchun, avvalo, ta'lim sohasida belgilab qo'yilgan barcha fanlarni mukammal o'rganish, ular o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash zarurdir.

Mazkur sohaning – fanlararo bog'liqlikning o'rganilishi, o'quvchi ijodiy fikrlashining milliy g'oya va xolislik asosida monografik yo'nalishda tadqiq etilishi mavzu dolzarbligini belgilaydi.

Mavzuning o'rganilganlik darajasi. Adabiyotni boshqa fanlar bilan aloqadorligi masalasiga adabiyot o'qitish metodikasi sohasida alohida e'tibor qaralgan. Bu sohada professor Asqar Zunnunovning “Adabiyotni boshqa ijtimoiy – gumanitar fanlarga bog'lab o'rganish” (1982-yil, Toshkent), Qozoqboy Yo'ldoshevning “Adabiyot o'qitishning ilmiy-nazariy asoslari” (1996-yil), Marg'uba Mirqosimova “O'quvchilarda adabiy tahlil malakasini shakllantirish va takomillashtirish asoslari” (2006-yil), Boqijon To'xliyevning “Adabiyot o'qitish metodikasi” (2006-yil), Valijon Qodirovning “Mumtoz adabiyot: muammo va yechimlar” (2009-yil), To'xliyev va boshqalar “Darslik ustida ishlash” (2007-yil) kabi tadqiqot ishlarida mavzuga aloqador jihatlar o'z tasdig'ini topgan.

Bitiruv-malakaviy ishning maqsadi. Umumiy o'rta ta'limda adabiyot fanini o'qitishda fanlararo integrasiyaning samarali vosita ekanligini aniqlash.

Bitiruv-malakaviy ishning vazifalari. Ishdan ko'zlangan maqsadga erishish uchun quyidagi masalalarni yoritish vazifa qilib belgilanadi:

- adabiyot darslaridagi ijtimoiy-psixologik va estetik omillarni aniqlash;
- adabiyot ona tili, musiqa, tarix va fanlari integrasiyasidagi o'ziga xos jihatlarni talqin etish, yoritish.

Bitiruv-malakaviy ishning manbalari. Ilg'or pedagogik tajribalarni o'rganish, tahlil qilish. Yangi pedagogik metodlarni ta'lim jarayoniga joriy etish,

Bitiruv-malakaviy ishning ilmiy yangiligi. Ishda ilgari surilgan g'oyalar, ish turlarining xilma-xilligi, didaktik o'yinlardan foydalanish, dars jarayoniga yangicha qarashlarni joriy etish tadqiqotning ilmiy yangiligidir.

Bitiruv-malakaviy ishning ilmiy va amaliy ahamiyati. Ishda ilmiy ma'lumotlar asoslanilgan. Tavsiya qilingan ishlanmalarni dars jarayoniga tatbiq etish, ulardan samarali natijalar olish esa uning amaliy ahamiyatidir.

Bitiruv-malakaviy ishning tarkibiy qismi. Mazkur BMI kirish, ikki bob, har bir bobda kichik fasllar hamda xulosa, foydalanilgan adabiyotlar ro'yxatidan iborat. Ishning umumiy hajmi 50 bet.

I bob. Adabiyot darslarini o‘qitishda integrasiyadan foydalanishning ilmiy-nazariy asoslari

I.1. Integrasiya va uning ilmiy-nazariy asoslari

Integrasiya – lotincha “integratio” – tiklash, to‘ldirish, “integer” – butun so‘zidan olingan. Fanlarning yaqinlashishi va o‘zaro aloqa jarayoni.

Integrasiya vositasi o‘quvchilarni integrasiyalangan va o‘quvdan tashqari materiallar (kompleks muammoli masalalar) ni o‘zlashtirish jarayoniga kiritish vositasi sifatida tasvirlanadi. Bu vositalardan moddiy va ideal vositalarni, shuningdek, xususiy vositalarni, vosita usullarini ajratish mumkinligini nazarda tutadigan pedagogik vositani keng sharhlash joiz. Vositalarni turli xil asoslari bo‘yicha aniqlash mumkin.

Adabiyot ta‘limi o‘z oldiga bir qator maqsadlarni qo‘yadi. Umumiy o‘rta ta‘lim maktablaridagi adabiy ta‘lim asosan fan ilmiy maqsadlarini emas, balki ma‘naviy-axloqiy yo‘nalishlar ustuvorligini ko‘zda tutadi. Ular orasida eng muhimlari quyidagilar:

- o‘quvchilarning yosh xususiyatlarini e‘tiborga olgan holda, milliy va jahon adabiyotining eng munosib namunalari bilan tanishtirish asosida ularning qalbida vatanparvarlik, ezgulik, insonparvarlik singari yuksak insoniy fazilatlariga nisbatan rag‘bat, mehr va muhabbat uyg‘otish;

- ularni fuqorolik va vatanparvarlik ruhida adabiyotga, milliy, madaniy-ma‘rifiy qadriyatlarga nisbatan hurmat ruhida tarbiyalash;

- ularning boy ma‘naviy dunyosini shakllantirish;

- badiiy asar va uning poetik xususiyatlarini o‘rganish asosida o‘quvchida tanqidiy fikrlashga oid ko‘nikma va malakalarni hosil qilish;

- ulardagi mustaqil fikrlash, ijodkorlik qobiliyatlarining shakllanishi va rivoji uchun imkoniyat yaratish;

- ularda har qanday ma‘naviy xurujlarga nisbatan sog‘lom va baquvvat e‘tiqodga tayanadigan immunitetni shakllantirish;

- so'z san'ati vositasida o'quvchining individual va shaxslik fazilatlarini rivojlantirish.

Mazkur maqsadlarni amalga oshirish uchun quyidagi vazifalarning bajarilishi zarur bo'ladi:

- o'quvchilarda badiiy adabiyotga nisbatan mehr uyg'otish;
- o'quvchilarning badiiy adabiyotning janr va uslubiy xususiyatlaridan kelib chiqqan holda, uni tahlil qilishning munosib shakllarini topish va amalda qo'llashga o'rganishlariga erishish;

- o'quvchilarning og'zaki nutqlarini adabiy til me'yorlari asosida shakllanishi va rivojini ta'minlash;

- ularning yozma nutqlarida yuksak savodxonlik, adabiy til me'yorlariga rioya etish, uslubiy rang-barangliklardan foydalana olishga oid ko'nikma va malakalarning shakllanishiga erishish;

- adabiy-badiiy asar mohiyatini, uning asosiy nuqtalarini og'zaki va yozma tarzda ifodalay olish, bu haqdagi o'z fikrlarini boshqalarga og'zaki va yozma tarzda ifodalay olish, bu haqdagi o'z fikrlarini boshqalarga og'zaki va yozma tarzda yetkazish yo'llarini egallash;

- badiiy asar mazmun va mohiyatini, undagi go'zallik va nafosatni his etishga o'rgatish;

- ulardagi badiiy matnni emotsional tarzda idrok etish va qabul qilishni, obrazli va analitik tafakkur va ijodiy fikrlashni, kitobxonlik madaniyatini, adabiyotning boshqa san'at asarlari bilan yaqin va farqli jihatlari haqidagi tasavvurlarini, ularning og'zaki va yozma nutqlarini rivojlantirish.

Integrasiyalashgan dars natijalari o'quvchilarning ijodiy fanlari rivojida namoyon bo'ladi. Fanlararo integrasiya- bir necha o'quv predmetning bir-biriga taalluqli sohalarini ko'rsatish emas, balki integrasiyalab o'qitish orqali o'quvchilarga atrofimizdagi dunyoning yaxlitligi haqida tasavvur berishdir. Olimlarning ta'kidlashicha integrasiya o'quvchi dunyoqarashini shakllantirishni tezlashtiradi. Integrasiyaning quyidagi darajalarini belgilash mumkin.

1. Tematik (mavzuiy) integrasiya

2. Muammoli integrasiya
3. Konseptual integrasiya
4. Nazariy integrasiya

- Mavzuiy integrasiyada ikki-uch xil predmet bitta mavzuni ochib beradi. Bu darajani illyustrativ –tavsifiy deb atash mumkin.

- Bitta muammoni har xil predmet imkoniyatlari bilan yechish, muammoli integrasiya bo‘ladi.

- Konseptual integrasiyada har xil o‘quv predmetlarning vosita va uslublari yordamida bitta konsepsiya ko‘rib chiqiladi.

- Har xil nazariyalarning o‘zaro falsafiy singishi nazariy integrasiya hisoblanadi. Misol uchun ona tili va axborot kommunikatsion texnologiyalar vositalari yordamida nazariy ma’lumotlar yoki kerakli slaydlar namoyishi o‘tkazishi o‘tkaziladi. Mavzularni o‘tayotganda fanlararo uyg‘unlik ko‘zga tashlanadi³.

Abdulla Avloniyning “Turkiy guliston yoxud axloq” asaridagi “Badantarbiya” matni ustida ishlaganda, jismoniy tarbiya, salomatlik, ekologiya, mehnat kabi fanlar uyg‘unligi namoyon bo‘ladi.

Muhammad Yusufning “Vatanim” she’rini o‘rganganda, 10 ta joy nomi tilga olinganligining guvohi bo‘lamiz.

Bular: O‘zbekiston, Balx,
Qozon, No‘tsand,
Sirdaryo, Qashqar,
Enasoy, Kurdiston,
Hindiston, Chambil.

Mazkur she’rda 12 nafar tarixiy shaxslar keltirilgan.

Bular: Mashrab, Alisher Navoiy,
Zahiriddin Muhammad Bobur, Ahmad Yassaviy,
Amir Temur, Temur Malik,
Muqanna, Shiroq,
Alpomish, Mirzo Ulug‘bek,

³ Интернет материаллари.

Abdulla Qodiriy, Usmon Nosir,
Jaloliddin Manguberdi, CHingizxon.

Ta'lim tizimi oldida o'quvchilarning axborot olish va qayta ishlash madaniyatini shakllantirish va rivojlantirish vazifalari turibdi. Bu jarayonning muvafaqiyatli kechishida o'qituvchining o'z maslahatchisi, yo'l-yo'riq ko'rsatuvchi, o'quv jarayonining boshqaruvchisiga aylanib boradi. O'qituvchi axborot manbai, tarqatuvchi funksiyalarini axborot texnologiyalari zimmasiga yuklaydi.

Bunda bosh masala bilimlar olamiga kirish, bu olamning resurslaridan foydalanish va o'zlashtirishga bog'lanib qoladi. O'quvchi axborot resurslaridan foydalanish va o'zlashtirishga bog'lanib qoladi. O'quvchi axborot ummonida yangicha qoidalarni o'rganish, barcha o'quv fanlari kesimida axborot olish, uni qayta ishlay olishi zarur bo'ladi.

Ta'limda o'qitish va bilimlarni o'zlashtirishning nutq, so'z, tovush bilan bog'lagan usullari ikkinchi darajaga tushib, o'qitishning tasavvur, shakl, rang, tasvir bilan bog'liq usullari birinchi o'ringa o'ta boshlaydi.

Dars ila tarbiya orasida bir oz farq bo'lsa ham, ikkisi bir-biridan ayrimaydurgan, birining vujudi biriga boylangan jon ila tan kapidur. (Abdulla Avloniy)

Zamonaviy darsni o'tkazish bo'yicha o'qituvchiga tavsiyalar:

- Har bir dars tashkiliy qismdan boshlanadi: bu davrda o'qituvchilarni, sinf xonasini ta'lim vositalarni darsga tayyorlaydi.
- O'quvchini psixologik jihatdan darsga tayyorlash muhim rol o'ynadi.

Har bir fan, ayniqsa, o'z xususiyatiga ko'ra bir-biriga yaqin fanlar – adabiyot, til, tarixi, musiqa, tasviriy san'at- maktabda uzviy birgalikda o'rganiladi.

Adabiyotni boshqa ijtimoiy fanlar bilan bog'lab o'rganishda o'quvchilarning faoliyat ko'rsatish muhim ahamiyatga ega. O'quvchi tafakkur qilish, faoliyat ko'rsatish bilan bilimlarni egallaydi, uning ongida bilim tafakkur va faoliyat mahsuli sifatida shakllanadi va rivojlanadi.

O'quvchilarda anglash faoliyatini oshirish uchun ularga ta'lim usullarini o'rgatish muhimdi. Ta'lim usullari o'quv materialini puxta esda qoldirish faoliyatini ham o'z ichiga oladi. O'quvchilar ta'lim usullarini o'rganish natijasida oz vaqt sarflab, ko'proq bilim olish, o'quv materialini ongli ravishda o'zlashtirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. SHuning uchun o'qituvchidan o'quvchilarda ta'lim usullaridan foydalanish ko'ningmasini o'stirib borish talab etiladi.

Ta'lim usullari o'z darajasiga ko'ra, xususiy (faqat bitta mavzu yoki bitta fanga taalluqli) va umumlashgai fanlararo usullarga bo'linadi. Ta'limda bu usullari qo'llash o'quvchilarda bilimini o'stirish va mustahkamlashga yordam beradi.

Fanlarni o'zaro borlab o'rganish usuli u yoki bu fan bo'yicha o'rganilayotgan voqea va hodisa haqida o'quvchida jonli mushohada qilish malakasini o'stiradi, bu bilai o'quvchi voqea, hodisa haqida aniq tasavvurga ega bo'ladi. O'qituvchi ularda hosil bo'lgan ana shu tasavvurni umumlashtiradi, natijada o'quvchilarda u yoki bu fan haqida aniq tushuncha shakllanadi.

Darsda har bir voqea, atroflicha, ya'ni unga xos beslgilarni o'zaro aloqada, birlikda o'rganish ularni puxta anglashni ta'minlaydi. Tabiatdagi o'zgarishlar haqida ilmiy fikr yuritish voqelikni bilishda eng ishonchli yo'l bo'lib, u har bir fan bo'yicha to'plangan bilimlarni to'g'ri umumlashtirish imkonini beradi.

Adabiyotni boshqa ijtimoiy fanlarga borlash o'ziga xos xususiyatga ega. O'qituvchi og'zaki bayon, suhbat, mustakil ishlash usullaridan foydalanadi. Agar darsni suhbat bilai o'tkazish rejalashtirilsa, oldin mavzuga oid dalillar to'planadi, u dalil mavzuga qiyoslanadi, qiyoslash yo'li bilan o'quvchilar o'qituvchining savollariga javob beradilar, o'qituvchi ularning javoblari puxta anglashini ta'minlaydi. Tabiatdagi o'zgarishlar hakida ilmiy fikr yuritish voqelikni bilishda eng ishoichli yo'l bo'lib, u har bir fan bo'yicha to'plangan bilimlarni to'g'ri umumlashtirish yamkonini beradi.

Adabiyotni boshqa ijtimoiy fanlarga borlash o'ziga xos xususiyatga ega. O'qituvchi og'zaki bayon, suhbat, mustaqil ishlash usullaridan foydalanadi. Agar darsni suhbat bilan o'tkazish rejalashtirilsa, oldin mavzuga oid dalillar to'planadi,

u dadil mavzuga qiyoslanadi, qiyoslash yo‘li bilan o‘quvchilar o‘qituvchining savollariga javob beradilar, o‘qituvchi ularning javobini umumlashtiradi va xulosalaydi.

Adabiyot darsida o‘quvchilarga berilgan bilimni mustahkamlash maqsadida ham boshqa fanga doir materiallardan foydalaniladi. Bunday vaqtda o‘quvchilarga asosiy maqsad aytiladi, tahlil jarayonida yangi mavzu qo‘shimcha materiallarga bog‘lab etiladi, keyin materiallarning qay darajada o‘zlashtirilgani aniqlanadi. Shu yo‘sinda ish olib borish, bir tomondan, darsda o‘quvchilarning faolligini oshiradi va ularni yangi materialni faol idrok etishga tayyorlaydi, ikkinchi tomondan, o‘quvchilarning nazariy bilimlarni oshiradi, materialni uzoq vaqt xotirada saqlashlari uchun zamin yaratadi, ularda bilimni hayotga tatbiq etish malakasini o‘stiradi.

Fanlararo bog‘lanishni tafakkurning rivojlanishiga qiyoslash mumkin. Chunki fanlar o‘quvchilarni dalil va hodisalar tahlilini turli usulda uyushtirishga o‘rgatadi, bu esa o‘quvchilarda qiziqish hissini, ilmiy dunyoqarashni shakllaitirish va o‘stirishga, aqliy fikrlashni faollashtirishga yordam beradi. Demak, o‘quvchilarni adabiyotdan qay darajada chuqur va puxta bilimga ega bo‘lishlarni ularning boshqa ijtimoiy fanlar bo‘yicha olgan bilimlari va hosil qilgan malaka hamda ko‘nikmalariga suyangan holda ish ko‘rishga ko‘p jihatdan borliqdir.

Adabiyot fani o‘quvchilarning estetik va g‘oyaviy- ijtimoiy tarbiyasida ham g‘oyat muhim rol o‘ynaydi. Adabiyot ana shunday xususiyati bilan boshqa ijtimoiy fanlarga bog‘lanadi. Chunonchi, u estetik ta’sirchilik xususiyati bilan ona tili va psixologiyaga, g‘oyaviy- ijtimoiy mazmuni bilan tarix va jo‘g‘rofiya bilan egizakdir.

Ijtimoiy fanlar o‘z tarkibiga ona tili, adabiyot, tarix, musiqa, ashula, rasm fanlarini qamrab oladi va ularni o‘zaro birlashtiradi. Ammo ularning har biri o‘zining tadqiq etish manbaiga va usuliga ega. Shu sababli, maktabda ularni

o'rganishda o'quvchilarning bu fanlar o'rtasidagi o'xshashlikni, har biriga xos xususiyatini, har birini o'rganish usullarini bilib olishlariga erishish o'qituvchilar oldiga asosiy vazifa qilib qo'yiladi. Ijtimoiy fanlarni o'rganishning asosiy sharti o'rganiladigan hodisa va qonuniyatlarning tarixiylik, adabiy-badiiylik, til xususiyatlarini birlikda o'rganishda namoyon bo'ladi. Har bir fanning o'ziga xos xususiyatiga e'tibor berilmasa, bu — tarixiy va adabiy hodisalarni o'quvchilarga tushuntirishda soxtalikka, chalkashlikka olib keladi.

Ijtimoiy fanlar o'zaro bog'liq holda o'rganilmasa, o'quvchilar ongida har bir fan bo'yicha bir-biridan ajralgan tushunchalar hosil bo'ladi, ular tarixiy, falsafiy, adabiy dalillar va qonuniyatlarni haqida bir butun bilimga ega bo'lmaydilar. Bu esa o'quvchilarda ijtimoiy hayot va san'at hodisalarini mustaqil aniqlash malakasini va izchil dunyoqarashni shakllantirishga salbiy ta'sir qiladi.

Ijtimoiy fanlarni, ayniqsa, adabiyot va tarixni o'zaro bog'liq holda o'rganishda axloqiy, estetik va ijtimoiy-siyosiy tarbiya har tomonlama kamol topgan faol shaxsni o'stirish vazifalari bilan uyg'unlashib ketadi va umumiylikni tashkil qiladi. Bu esa o'z navbatida, mashg'ulotlarda o'quvchilar inson ideallari faqat nazariy tushuncha bo'lmay, obrazli umumlashma ekanini ham bilib olishlariga imkon beradi.

Fanlararo aloqani amalga oshirishda, o'qituvchi o'z fanini yaxshi bilishi bilan birga, boshqa fanlardan ham xabardor bo'lishi muhim rol o'ynaydi. O'qituvchi, avvalo, o'z fanini, o'zi o'qitayotgan fanni, uning asoslarini bilishi kerak. U fanning mohiyatini, hozirgi ahvolini, uning taraqqiyotidagi asosiy bosqichlarni, uning boshqa fanlar bilan, ijtimoiy munosabatlar bilan aloqasini bilishi, amaliyot bilan aloqasini tushunishi kerak.

Fanlararo aloqaga xos xususiyat nimadan iborat? Fanlarni o'zaro bog'lab o'rganiladigan darslar odatdagi mashg'ulotlardan nimasi bilan farq qiladi?

Fanlararo bog'lanishga xos xususiyat, avvalo, darsdan kuzatilgan maqsad va

vazifalarga qarab belgilanadi, ularni bog‘lashdagi muvaffaqiyat esa darsning to‘g‘ri tashkil etilishiga, qo‘llanadigan usullarga bog‘liqdir.

O‘qituvchi dastur materiallarini o‘tishda darsning mazmuniga, o‘quvchilarinig bilim saviyasiga, o‘zlashtirish qobiliyatiga, o‘quv qurollarining mavjudligiga qarab usullarni tanlaydi. Shuningdek, o‘qituvchi:

1) Yangi mavzuni o‘tishga ajratilgan soatni hisobga oladi;

2) boshqa ijtimoiy fanlar bo‘yicha yangi mavzuni o‘zlashtirishga yordam beradigan materiallarni aniqlaydi;

3) darsda qo‘llash zarur bo‘lgan ko‘rgazmali qurollarni (jadval, xarita, rasm, radiolar, magnitofon) tayyorlaydi va ulardan foydalanadi;

4) o‘quvchilarning boshqa ijtimoiy fanlardan o‘zlashtirgan bilim hamda egallagan ko‘nikmalarini aniqlaydi va ularga suyanadi⁴.

⁴ Зуннунов А., Ҳотамов Н. ва бош. Адабиёт ўқитиш методикаси. Т. “Ўқитувчи”. 1992. 16-бет

I.2. Adabiyot darslarida fanlararo integrasiyadan foydalanish metodikasi

Badiiy asar tahlida fanlararo integrasiyadan foydalanish o'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatish g'oyasi yotadi. Badiiy asar tahliliga bunday yondashuvni ifodalashda yagona qoida asosida ya'ni shakldan mazmunga tarzida ish ko'rish zarur. Shunday qilinganda asar mazmuni va jozibasiga putur yetmaydi. Chunki, bunda bir vaqtning o'zida muayyan voqelik uchun bir qator tasniflarning mavjud bo'lishi fanlararo integrasiya elementlari asar tahlilining yanada mukammal bo'lishini ta'minlaydi. Asar yuzasidan bildirilgan mulohazalar davomida o'quvchining fikrlash qobiliyati o'sadi. Ayni shu jarayonda xilma-xil innovatsion texnologiyalarni tizimli bir loyiha zanjiriga birlashtirishni o'quvchi va o'qituvchi faoliyatini ijobiy va samarali natijani ta'minlashga mashg'ulotdan ko'zlangan natijani ro'yobga chiqishga xizmat qiladi.

Adabiyot darslarida fanlararo integrasiyaning dolzarbligi adabiyot darslarida fanlararo integrasiya quyidagi ta'lim muammolarini hal hal etish imkonini beradi va davr talabiga mos keladi:

Badiiy asar tahlilini real hayotga yuqori darajada yaqinlashtirilgan vaziyatda amalga oshirishni ta'minlaydi nazariy ma'lumotlarni amaliy faoliyat bilan bog'lash va o'quvchilarni faol mustaqil bilish jarayoniga jalb etish imkonini beradi.

Kasbiy va tayanch layoqatlarini shakllantirish va rivojlantirishni ta'minlaydi. O'qituvchi o'quvchilarga adabiyot fanini, badiiy asar tahlilini fanlararo integrasiya asosida o'rganishga kirishar ekan, shunday savol tug'iladi: qaysi o'qitish usuli tahlanadi, qanday didaktik materiallardan foydalanish mumkin, asar tahlilini qaysi usullar orqali amalga oshirish samarali bo'ladi? Bu savollarga javob topishda o'qituvchining intellektual salohiyatini namoyon etishda innovatsion texnologiyalardan o'rinli foydalanish talab etiladi.

Umumiy holda usulning tanlanishi ta'lim-tarbiyaning maqsadi bilan aniqlanadi. Ayrim hollarda o'qituvchi o'quvchilar o'rtasidagi faoliyat turlari almashib turadi. Bu hol ko'pincha akademik litsey va kasb-hunar kollejlarida kuzatiladi. Tabiiyki bunday faoliyat turlariga mos holda o'qitish usullari o'zaro muvofiqlashtiriladi.

Adabiyot o'qituvchisining badiiy asar tahliliga tayyorgarlik ko'rishida metodik usullarni tanlash–uning o'zaro almashinuvini vaqt va didaktik maqsad bo'yicha muvozanatlashtirdi, bu esa o'z navbatida o'quvchilar faolligini yuqori darajasini ta'minlashga sharoit yaratadi. To'g'ri qo'llanilgan usullar badiiy asarga o'quvchilarda qiziqish va muhabbatni kuchaytiribgina qolmay, asar tahliliga oid ilmiy-nazariy bilimlar bilan birga boshqa fanlardan olingan bilimlarni qayta xotirlash orqali ularni yanada chuqurlashtiradi. Adabiy asarlar tahlilda fanlararo integrasiyadan foydalanidh o'quvchilar bilim doirasini har tomonlama rivojlanishi va kasbiy qiziqishlarini takomillashishiga, amaliy faoliyatni faollashtirishga olib keladi.

Innovatsion texnologiyalarni adabiyot darslarida badiiy asarni fanlararo integrasiya asosida tahlil qilishgada mavzu maqsadiga mos tarzda loyihalashtirish quyidagi bosqichlarni qamrab oladi:

1. O'rganilayotgan badiiy asarni tahlil qilish.

Ta'lim mazmuni elementi sifatida asarning o'ziga xos jihatlari va mavzu doirasi aniqlanadi. (Asarda aks ettirilgan voqelik, qahramonlar faoliyati, tarixiy davr va muhit, geografik o'rin). Asar tahlilining muvaffaqiyatli kechishi uchun mos keladigan o'qitish metodlarining muayyan guruhini tanlash.

Badiiy asarning mantiqiy tuzilmasi xarakteri (yaxlit yoki qisman) va psixologik tabiati (mantiqiy-isbotli, hayajonli-timsolli, aniq-harakatli xarakter) belgilab olinadi.

Biluv topshiriqlarining mazmunli jamlamasini ajratish mqsadida badiiy asarning o'ziga xos jihatlari, ichki yo'nalishlari, tomonlari, tafovutlari tahlil qilinadi.

2. O'rganilayotgan badiiy asarning o'quvchilar uchun yangilik va bilimlarni egallashda mustaqillik darajasini, vaqt omili hamda variantlarning mazmunini tahlillash asosida ajratilgan biluv natijalarini maqbullashtirish masalalarini hisobga olib aniqlanadi.

3. Badiiy asarning mazmunidan kelib chiqib o'qitishning muayyan bosqidhidagi tarbiyaviy va rivojlantiruvchi masalalarni yechish zaruratini hisobga olgan holda belgilangan topshiriqlarni tahlillash va baholash.

4. Badiiy asar tahlilida fanlararo integrasiyani amalga oshirish jarayonida qo'llaniladigan innovatsion texnologiyalarni bir-biriga qo'shilishi ketma-ketligini muvofiqlashtirish.

5. Badiiy asarlarni o'rganish jarayonida ta'lim oluvchilar faoliyatini murakkablashtirish va mustaqilligini oshirish.

Badiiy asarni fanlararo integrasiya asosida tahlil qilishda mavzu maqsadiga mos tarzda loyihalashtirish quyidagi bosqichlarni qamrab oladi

O'rganilayotgan badiiy asarni tahlil qilish. Ta'lim mazmuni elementi sifatida asarning o'ziga xos jihatlari va mavzu doirasi aniqlanadi. Badiiy asarning mantiqiy tuzilmasi xarakteri va psixologik tabiati belgilab olinadi. Asar tahliliga mos keladigan o'qitish metodlari tanlanadi.

O'rganilayotgan badiiy asarning o'quvchilar uchun yangilik va bilimlarni egallashda mustaqillik darajasini vaqt omili hamda variantlarning mazmunini tahlillash asosida ajratilgan biliv natijalarini maqbullashtirish masalalarini hisobga olinadi.

Badiiy asarning mazmunidan kelib chiqqan holda o'qitishning muayyan bosqichidagi tarbiyaviy va rivojlantiruvchi masalalarni yechish zaruratini hisobga olgan tarzda belgilangan topshiriqlarni tahlillash va baholash.

Badiiy asar tahlilida fanlararo integrasiyani amalga oshirish jarayonida qo'llaniladigan innovatsion texnologiyalarni bir-biriga qo'shilishi, ketma-ketligini muvofiqlashtirish.

Badiiy asarlarni o'rganish jarayonida ta'lim oluvchilar faoliyatini murakkablashtirish va mustaqilligini oshirishga qaratish.

Adabiyot darslarida fanlararo integrasiyadan foydalanish uchun mos usullarni tanlashda quyidagi mezonlarga amal qilish lozim.

1. Fanlaro integatsiya badiiy asar tahlilini yuksak saviyada bo'lishiga, o'quvchilarni asar mavzusi va mazmunini va asar jozibasini his qilishlariga yo'naltirilishi lozim.

2. Adabiyot darslarida fanlararo integrasiyani amalga oshirishda qo'llanadigan innovatsion texnologiyalarning harakatlanish shakli aniqlanadi. Bu o'z navbatida mavzu mazmunini to'liq ochib berilsa, boshqasi uni to'ldirishiga imkon tug'diradi.

3. Tanlangan usullarni o'quvchilar o'quv imkoniyatigaga to'liq mos kelishi, bunda o'quv faoliyati uchun ichki va tashqi shart-sharoitlar birligi ta'minlanadi. Real o'quv imkoniyatlarini aniqlashda quyidagi shartlarni aniqlash kerak: o'quvchilarning mustaqil faoliyatga tayyorgarligi (o'quv ishlarini rejalashtirish, mahsg'ulot maqsad va vazifalarini to'liq belgilab olidh, o'z- o'zini nazorat qilish, teskari muloqot o'rnatish); o'quvchilarning ijodiy faoliyatga tayyorgarligi (fikrlash mustaqilligi, asarni badiiy idrok etishi, topshiriq shartlarini belgilash va uni yechish metodlarini mustaqil topidh ko'nikmasi); o'qishga munosabat va boshqalar.

4. Adabiyot darslarida fanlararo integrasiyadan foydalanishda pedagogning shaxsiy imkoniyatlari mos kelishi. O'qitish usullari nazariyasi va amaliyoti o'qitish jarayonining qonuniyatlari, bilish nazariyalari, ta'lim nazariyasi va boshqa mavjud qonunlar bilan qurollanganlik darajasi.

5. Badiiy asar tahlili jarayonida fanlararo integrasiyani ta'minlashda o'quv jarayonini innovatsiyon texnologiyalar asosida tashkil etish (Frontal (yalpi) guruhli va individual shakllari). Asar voqealrining ko'lamiga qarab mavzuninfgmurakkablik darajasiga mos holda shakl va uslublarning o'zaro uyg'unligini ta'minlash.

Adabiyot darslarida fanlararo integrasiyadan foydalanish uchun mos usullarni tanlash mezonlari:

- Fanlarao integatsiya badiiy asar tahlilini yuksak saviyada bo'lishiga, o'quvchilarni asar mavzusi va mazmunini, asar jozibasini his qilishlariga yo'naltirilishi lozim.

- Fanlararo integrasiyani amalga oshirishda qo'llanadigan innovatsion texnologiyalarning harakatlanish shakli aniqlanadi. Bu o'z navbatida mavzu mazmununi to'liq ochib berilsa, boshqasi uni to'ldirishiga imkon tug'diradi.

- Tanlangan usullarni o'quvchilar o'quv imkoniyatigaga to'liq mos kelishi, bunda o'quv faoliyati uchun ichki va tashqi shart-sharoitlar birligi ta'minladi; o'quvchilarning mustaqil va ijodiy faoliyatga tayyorgarligi, o'qishga munosabat va boshqalar.

- Fanlararo integrasiyani ta'minlashda o'quv jarayonini innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etish (frontal (yalpi) guruhli va individual shakllari). Asar voqealrining ko'lamiga qarab mavzuning murakkablik darajasiga mos holda shakl va uslublarning o'zaro uyg'unligini ta'minlash.

- Integrasiyadan foydalanishda pedagogning shaxsiy imkoniyatlari mos kelishi: o'qitish usullari nazariyasi va amaliyoti, o'qitish jarayonining qonuniyatlari, bilish nazariyalari, ta'lim nazariyasi va boshqa mavjud qonunlar bilan qurollanganlik darajasi.

Umumta'lim maktablarining 9- sinf adabiyot darsligidan Cho'lponning "Go'zal", "Ko'ngil", "Xalq" she'rlari ham o'rin olgan. Darslikka bu she'rlar bejiz kiritilmagan. Chunki, ushbu she'rlarda tasvirlangan voqelik zamiridagi botiniy voqelik xalqimizning ezgu-armonlarini o'zida jamlagan, shuningdek bu she'rlarda ezgilik va jaholatning o'zaro to'qnash kelganligini ko'ramiz. Inson uchun eng buyuk baxt bu erk, Vatan va yurtini ozod va obod ko'rishdir. Cho'lponning maktab darsligidan o'rin olgan yuqorida nomlari keltirilgan she'rlarida shoirning ichki kechinmalari, ruhiy olamidagi iatiroblar, vataniga, xalqiga bo'lgan muhabbati nihoyatda go'zal tarzda badiiy ifodasini topgan.

9-sinfda Cho'lponning "Go'zal", "Ko'ngil", "Xalq" she'rlarini o'qib o'rganishda fanlararo integrasiyadan foydalanishni qanday amalga oshirish nunkinligiga to'xtalamiz va bunda "Qarorlar shajarasi" metodini qo'lash samarasini ko'rib chiqamiz.

"Qarorlar shajarasi" metodi. Bu metod o'quvchilarda mustaqil fikr yuritish va uni himoya qilishga o'rgatadi. Bu metoddan muayyan fan asoslari borasidagi

murakkab mavzularni o‘zlashtirish, ma’lum masalalarni har tomonlama tahlil etish asosida ular yuzasidan tegishli xulosalarga kelish, bir muammo xususida bildirilayotgan bir necha xulosalar orasidan eng maqbulini va to‘g‘risini topishga yo‘naltirilgan texnik yondashuv hisoblanadi. Bu metodning ahamiyatli jihati shundaki, avvalgi vaziyatlarda qabul qilingan qarorlar mohiyatini yana bir karra tahlil etish va uni mukammal tushunishga xizmat qiladi.

Bu metodni qo‘llash jarayonida butun sinf o‘quvchilarining bilim darajasini baholashga imkon bo‘ladi, hamda o‘quvchilar tomonidan bildirilgan har bir qarorning to‘g‘ri yoki noto‘g‘riligi mukammal tahlil qilinadi.

“Qarorlar shajarasi” metodi quyidagi tartibda amalga oshiriladi;

1. O‘qituvchi mashg‘ulot boshlanishidan oldin munozara va tahlil uchun biror muammoni belgilaydi. Guruhlar tomonidan qabul qilingan xulosalarni yozish uchun plakatlar tayyorlaydi.

2. O‘qituvchi mashg‘ulot uchun mavzuga oid biror muammoni belgilaydi va o‘quvchilarni 4 yoki 6 nafar kishidan iborat guruhlariga ajratadi. Shundan keyin mavzuga oid muammoni hal etib tegishli qaror qabul qilinishi uchun muayyan vaqt belgilanadi.

Bu vaqt mobaynida o‘quvchilar muammo yuzasidan o‘zlarining qarorlarini qabul qilishlari lozim bo‘ladi.

3. Qarorni qabul qilish jarayonida guruhlarining har bir a‘zosi tomonidan bildirilayotgan qarorlarning maqbullik va nomaqbullik jihatlari har tomonlama muhokama qilinadi va fikrlarning afzallik va noafzallik jihatlari yozib boriladi. Bildirilgan variantlar asosida guruhlar muammoni ijobiy hal etishga xizmat qiluvchi qarorga kelishadi.

4. Munozara uchun ajratilgan vaqt nihoyasiga yetgach, guruh qarori haqida axborat beradilar va bu qarorga kelishlari sababini tushuntirib beradilar. Zarur hollarda o‘qituvchi rahbarligida barcha o‘quvchilar bildirgan qarorlar bir-biriga qiyoslanadi.

Qarorlar yuzasidan bildirilgan qarorlar borasida savollar tug‘ilgudek bo‘lsa, ularga javob beriladi, noaniqliklar bartaraf etiladi. Bordi-yu, barcha guruhlar

muammo yuzasidan bir xil qarorga kelishgan bo'lsa, o'qituvchi buning ham sababini izohlaydi.

“Qarorlar shajarasi” metodining o'ziga xos jihati shundaki, bu metod bevosita ma'lum loyiha asosida qo'llanadi. Mazkur loyiha quyidagi ko'rinishga ega bo'ladi

Muammo

2-g'oya

Qaror

3-g'oya

1-g'oya

Darsni boshlashda o'quvchilarga dars mavzusi e'lon qilinadi va “Evristik” metodi asosida uyga berilgan vazifa so'raladi va bugungi darsning maqsadi tushuntiriladi. “Co'zal” she'rining tahlili jarayonida qo'llanadigan “Qarorlar shajarasi” metodi, uning ta'limiy imkoniyatlari va dars bosqichlari haqida batafsil tushuntiriladi, shuningdek, har bir bosqich uchun ajratilgan vaqt hajmini aniqlanadi, darsdan kutilayotgan natijalarni eslatiladi.

O'quvchilar dars mavzusi hamda dars bosqichlari qoidalari, kutilayotgan natijalarni aniq tushunib olganlaridan so'ng, ularni guruhlarga ajratilib, dars muammosi e'lon qilinadi.

Dars muammosi: Cholponning “Go'zal” she'ridagi Go'zal timsolini va ushbu she'rning o'zbek xalqi tarixi bilan bog'liq jihatlarini aniqlash. Buning uchun sinf o'quvchilarini beshta guruhga ajratamiz, har bir guruh “Go'zal” she'rining bir bandini o'qib chiqqan holda uning o'zbek xalqi tarixi bilan aloqador qirralarini va shoir “Go'zal” she'rida tasvirlagan Go'zalning kimligini yoki nimaligini aniqlashga harakat qilishadi.

Bunda o'quvchilarning she'r mantini tahlil qilib, matndagi tag ma'noni anglashlari, badiiy haqiqatlarni ko'ra olish, lirik qahramonlarining kechinmalari va harakatlari asosida o'zbek xalqining uzoq tarixini anglab yetishlari rag'batlantirildi. Matnni idrok etishlari ucunsa ucun ushbu savollar berildi.

1. Yulduz bilan Oy nima uchun Go‘zalni o‘nglarida emas, tushlarida ko‘rishadi? Bunga sabab nima deb o‘ylaysiz?

2. She‘rdagi Go‘zal obrazini kim deb o‘ylaysiz? Odam timsolimi, ozodlik ramzimi, baxtmi yoki taqdir ifodasimi?

O‘quvchilar o‘z guruhlarida “Go‘zal” she‘rini bandama-band tahlil qilishga kirishadilar. Ular she‘rda tasvirlangan “Go‘zal” timsoliga o‘zlarining munosabatlarini bildirdilar.

1- guruh o‘quvchilari: Bu she‘rda tasvirlangan **Go‘zal** bizningcha ozodlik va baxt ramzi. Musatmlakachilar zulmi ostidagi xalq erk va ozodlikni faqatgina orzu qilishar va tushlarida ko‘rishar edi.

II. Bizningcha, ham bu she‘rda tasvirlashgan Go‘zal erk va ozodlik ramzi. O‘z erkidan ayrilgan xalq ozodlikni faqatgina tushlarida ko‘rar edi.

2-Guruh o‘quvchilari: Biz ham boshqa guruhlarning fikriga qo‘shilagan holda Go‘zalni ozodlik va erk ramzi deb bilamiz hamda bunga qo‘shimcha tarzda Go‘zalni biz o‘zbek xalqining orzusi ramzi deb ham tushunamiz.

3-guruh o‘quvchilari: Biz Cho‘lpon she‘rlari botiniy ma’noga egaligini inobatga olgan holda “Go‘zal” she‘ridagi Go‘zalda bir qancha ma’nolar yashiringan deb bilamiz.

4-guruh o‘quvchilari: Biz ham bugungi dars maqsadidan kelib chiqqan holda ushbu she‘rda o‘zbek xalqining tarixi badiiy ifodasini topgan deb bilamiz. Uzoq yillar davomida xalqimiz erksizlikda turmush kechirib, ozodlik orzusi bilan yashadi.

Shundan so‘ng o‘qituvchi guruhlardan o‘zlarining fikrlarini asoslashlarini so‘raydi:

1.Guruh: Darsimizning maqsadi e‘lon qilinganida va o‘tgan darslarda Cho‘lpon she‘riyatini o‘zbek xalqining orzu-armonlarini ifoda etishi aytilgan edi. Shunday ekan, “Go‘zal” she‘rida “Go‘zal” shunchaki oddiy obraz emas, balki o‘zbek xalqi asrlar davomida intilib kelgan ozodlik va erk timsolidir. Fikrimizni she‘rning birinchi bandidagi botiniy g‘oya bilan isbotlaymiz.

Qorong'u kechada ko'kka ko'z tikib,
Eng yorug' yulduzdan seni so'raymen,
Ul yulduz uyalib, boshini bukub,
Aytadir: men uni tushda ko'ramen.
Tushimda ko'ramen – shunchalar go'zal,
Bizdan-da go'zaldir, oydan-da g'ozal!

Bizga tarixdan ma'lumki, O'rta Osiyo birinchi marta arablar tomonidan bosib olinib, erki va ozodligidan ayrildi. Endilikda yurt hayotida qorong'u kunlar boshlandi. Shuning uchun lirik qahramonning so'rog'idan erk ramzi bo'lgan go'zalni tushida ko'rayotgan yulduz uyalib, uni nihoyatda bir go'zal ekanligini aytadi. Shu tarzda tahlil davom etadi.

Ul-da o'z o'tidan bekinib, qochib
Aytadir: bir ko'rdim, tushdama, o'ngda.
Men o'ngda ko'rganda shunchalar go'zal,
Oydan-da go'zaldir, kundan-da go'zal!

2- Guruh:

Biz she'rning oxirgi bandini tahliliga to'xatmoqchimiz.

Bu bandda shoir bolsheviklarning yolg'on g'oyalariga ishonib qolgan xalqning yana yangidan mustamlaka zulmiga tushib qolganligini tasvirlab shunday yozadi:

Men yo'qsil na bo'lib uni suyibmen,
Uning-chun yonibmen, yonib-kuyibmen,
Boshimni zo'r ishga berib qo'yibmen,
Men suyib... men suyib kimni suyubmen?
Men suygan suyikli shunchalar go'zal,
Oydan-da go'zaldir, kundan-da go'zal!

Shundan so'ng o'quvchilarning javoblarini tadqiq etib, unga bevosita tarix nuqtai nazaridan yondashilsa, hamda shoirning she'rlaridagi botiniy ma'noni

anglansa haqiqatdan ham bu sheʼrdagi Goʻzal ozodlik va erk, taqdir ramzi ekanligi ayon boʻladi.

Darsni bu tarzda olib borish natijasida bevosita sheʼr tahlili jarayonida tarix fani bilan bogʻliq voqealar ham esga olinib, darsada fanlararo untegratsiya, yani bogʻlanishning yizaga kelishiga erishiladi, oʻquvchilarning mustaqil fikrlashlari va dars samaradorligi oshdi.

Akademik litseylarda Boburning hayoti va ijodiy faoliyatini oʻrganishga bagʻishlangan darslarni uch qismga boʻlib, yaʼni kirish mashgʻuloti, badiiy matn tahlili va yakunlovchi mashgʻulotga boʻlib oʻtish mumkin. “Boburning hayoti va ijodi haqida bizning davrimizda yaratilgan tarixiy, adabiy, sanʼat asarlaridan foydalanish” bu boradagi ijobiy yutuqlarga yoʻl ochadi. “Bunda alohida olingan sheʼr, hikoya, rasmlardan boshlab, audio va video imkoniyatlarini qoʻllash mumkin. Bobur gʻazallari bilan aytiladigan qoʻshiqlarning magnitofon tasmasi yoki kompyuter variantidan (“Sochining savdosi tushdi boshima boshdin yana”, “Qaro zulfing firoqida parishon roʻzgʻorim bor”, “Kim koʻrubdur, ey koʻngul, ahli jahondin yaxshiligʻ”) foydalanish oʻquvchilarning adib asarlarini emotsional qabul qilishlari uchun ham muhim vosita vazifasini bajarishi tabiiydir”⁵.

Biz bilamizki, Bobur nozik didli soʻz sanʼatkori boʻlish bilan bir qatorda umrining maʼlum qismini sarsonu sargardonlikda, jangu jadallarda oʻtkazgan, taqdir hukmi ila “oʻz yurti qolib, oʻzga yurtlarda shoh boʻlgan” buyuk tarixiy shaxs. Shunga koʻra shoir lirikasining asosiy mavzusi - Vatan, Vatan sogʻinchi; yetakchi gʻoyasi - vatanparvarlik, adolatpeshalik, samimiyatga boy mehr-muhabbat, sadoqat tarannumi. Uning bir umr talpinib yetolmagan, halovati, oromini oʻgʻirlagan, yuragiga bitmas ogʻriq solgan, “gul yuzi hajrida sargʻaytirgan”, “oyogʻiga xazon bargidek toʻkilib yodbortirgan”, “toleʼidan nolitgan” berahm maʼshuqasi - Vatan; tomirida oqayotgan qoni, boʻgʻzidan otilayotgan nafasi - Vatan sogʻinchi. Adib umrining har daqiqasida Ona yurti

⁵ Б.Тўхлиев. Адабиёт ўқитиш методикаси. -Т.: А.Навоий номидаги Ўзб.Мил. кутубхонаси, 2010, 61- б.

ishqida yonib yashadiki, bu otashin qalbdagi muhabbat harorati, sog'inch iztirobi har bir g'azal satriga singib kirdi.

Shoir ijodining ayni xususiyatlarini chuqur anglagan, uning alam-iztiroblarini yurakdan his qila olgan kitobxon nazdida Bobur bilan bir vaqtda Vatan tushunchasi gavdalandi, Vatan tuyg'usi, muhabbati kamolga yetadi. Buni biz shoir g'azallari misolida ko'rib o'tamiz.

Xazon yafrog'i yanglig' gul yuzing hajrida sarg'ardim,
Ko'rib rahm aylagil, ey lola rux, bu chehrayi zardim.
Sen, ey gul, qo'ymading sarkashligingni s arvdek hargiz,
Ayog'ingg'a tushib, bargi xazondek muncha yorbordim.
Latofat gulshanida gul kabi sen sabz-u xurram qol,
Men archi dahr bog'idin xazon yarpog'idek bordim.
Xazondek qon yoshim sorig' yuzumdin el tanaffurda,
Bahar rangi, bihamdilloh, ulusdin o'zni qutqordim.
Ne toledur mangakim, axtari baxtim topilmaydur,
Falak avroqini har nechakim daftardin axtardim.
Ulucning ta'n-u, ta'rifi menga, Bobur, barobardur,
Bu olamda o'zimni chun yamon-yaxshidin o'tkardim.

Lug'at

ux-yuz

zard – sariq

sarkash – o'jar, qaysar

sabz-u xurram- yashnaganlik

archi -agar

dahr-dunyo

tanaffurda- nafar

bahar rangi- har qalay

bihamdilloh- Ollohga maqtov

uluc- xalq

axtar- yilduz

avroq- varaqlar

Ushbu gʻazalda maʼshuqaga Boburona murojaat yaqqol aks etib turganini ilgʻash qiyin emas. Chunki har bir sheʼrida maʼshuqaga turli tuman ifodalar bilan murojaat qilish shoir lirikasining yetakchi xususiyatlaridan biri. Boburning ushbu gʻazalida kuz manzarasi taʼrifi orqali lirik oshiq sifatida maʼshuqaga murojaat qilar ekan, birinchi va ikkinchi bayt mazmun mohiyatidan kelib chiqqan alohida-alohida tasviriy iboralar qoʻllaydi. Birinchi baytda “ey lola rux”, *ikkinchi baytda* “ey gul”, murojaat shakllarini yaʼni undalmani kuzatish mumkin. Ushbu undalmalar istiora sanʼatini yuzaga keltirgan. Shoir qoʻllagan bu undalmalar oʻz maʼnosida emas, balki, majoziy maʼnoda goʻzal mahbubaga murojaat tarzida qoʻllanilgan. Bu sheʼriyat jozibasini taʼmin etishga va oʻquvchda ham oshiqqa ergashib, mashuqadan shafqat kutish istagini paydo qiladi. Chunki ushbu baytlardagi zid maʼnoli xazon yaprogʻi, gul yuz, lolaruh, chehrai zard (sariq) soʻzlarda tazod sanʼati asosida oshiq va maʼshuqning xarakterlari oʻz ifodasini topgan. Sarv qadli maʼshuqa oʻta darajada oʻjar, uning ayogʻiga yiqilib bargi xazondek yalborguvchi oshiqqa zarracha muruvvat koʻrsatmaydi.

Gʻazalning uchinchi baytida qoʻllangan: gulshan, gul, bogʻ, yafroq singari uyadosh soʻzlardan ustalik bilan foydalanib Bobur tanosub sanʼatini yaratgan. Bu esa gʻazal jozibasini yana bir pogʻona koʻtaradi. Oshiq bemuruvvat maʼshuqadan hech xafa boʻlmaydi. Aksincha, bir umr uni shu goʻzallik, joziba tark etmasligini aytadi.

Toʻrtinchi baytga murojat qiladigan boʻlsak, bu baytda Bobur kuzning sariq–qizil ranglarini ifodalovchi sifatlarni yuz va koʻz yoshga koʻchirib, oʻzining ayanchli holatini koʻrgan elning nafratidan oʻzini bir amallab qutqargani uchun Ollohga shukonalar aytadi.

Beshinchi baytida yana shoir axtari (yulduz), falak soʻzlari yordamida tanosub sanʼati orqali oʻz baxt yulduzini topolmaganligi sababini anglalolmay hayronalar boʻladi.

Gʻazalning soʻngi bayrida shoir oshiqning holatini yorqinroq ifodalash, uning maʼshuqa vasliga yetishish uchun har qanday toʻsiqlarni yengishga qodirligi,

o‘z e‘tiqodiga sadoqatli, ochiq ko‘ngil, tanti va jo‘mardligi yana zid ma‘noli ta‘nata‘rif, yaxshi-yamon so‘zlarni qo‘llab tazod sanati orqali o‘z e‘tiqodiga sadoqatini namoyon bo‘ladi.

Demak, badiiy asar tahlilida ona tili va adabiyot fani o‘rtasidagi integrasiya o‘quvchilarni asar masmuni va mohiyatini yanada chuqurroq anglashlari va idrok etishlariga yordam beradi.

Bevosita ma‘shuqaga murojaat qilganda, oshiqlik iztiroblari haddan oshgani oqibatida o‘ziga o‘limni ravo ko‘rganini ta‘kidlash yetakchilik qilsa, uchinchi shaxs sifatida esa “ey rafiq” do‘st, tinglovchi, hamdard ma‘nosida keladi. Ya‘ni oshiq do‘stiga ishqdan ozurda ekani, besamar oshiqlikdan o‘limni afzal ko‘rganini tushuntirib bermoqda; ko‘nglini bu olamdagi boshqa jafolar endi qo‘rqita olmasligini, oshiqlik azoblari oldida dunyoning boshqa qo‘rqinchlari, dahshatvahimalari ko‘rimsiz va arzimasligini ta‘kidlamoqda. Bunday intim kechinmalar zamirida muallif ma‘lum ma‘noda ijtimoiy mazmuni ham aks ettiradi: oshiq – shoh Boburning o‘zi, uni hajrida sarg‘aytirgan ma‘shuqa –Vatan. Ana shu Vatanning adoqsiz sog‘inchi, Ona yurt vasliga yetolmaslik haqiqati – dahshatli qo‘rqinch. Tug‘ilib o‘sgan diyoriga qaytolmaslikni anglab yashashdan ortiq vahimali hayot bo‘lmasa kerak bu olamda.

Yuqoridagilardan quyidagilarni xulosa qilish mumkin:

- Adabiyot darlarida fanlararo integrasiya o‘quvchilarda badiiy adabiyotga qiziqish va muhabbatni kuchaytiradi.

- Asar tahliliga oid ilmiy-nazariy bilimlar bilan birga boshqa fanlardan olingan bilimlarni qayta xotirlash orqali ularni yanada chuqurlashtiradi.

II bob. Umumta'lim maktablarining adabiyot darslarida integrasiyadan foydalanish metodikasi

II.1. DTS talablari asosida yaratilgan darsliklarda aks etgan mavzularni o'tishda integrasiyalan foydalanish usullari

Umumiy o'rta maktab o'quvchilarining mustaqil fikrlash malakasini va nutqiy faoliyatini o'stirishda, badiiy asarni san'at namunasi sifatida anglab olishlarida adabiyotni ona tili bilan bog'liq holda o'qitish alohida ahamiyatga ega.

O'quvchilarga badiiy vositalar — sifatlash, o'xshatish, istiora, jonlantirish, mubolag'a, ifodalash vositalari — ritorik so'roq, takror, undov, inversiya, murojaat, shuningdek, omonim, sinonim, antonim haqidagi ma'lumotlar, asosan, V—VII sinflarda beriladi. Masalan, V sinfda o'quvchilar Hamid Olimjonniig «Oygul bilan Baxtiyor» dostonini o'rganganda so'zlarning to'g'ri va ko'chma ma'noda ishlatilishi o'xshatish;

Xudoyberdi To'xtaboevning «Sariq devni minib» romanidan parchani («Sehrli qalpoqcha») mutolaa qilganda sarguzasht asar;

Alisher Navoiyning qit'a va fardlarini o'rgatishda fard;

Ahmad Yugnakiyning «Hibatul haqoyiq» dostonini tahlil qilishda didaktik badiiy asar;

Boburning «Boburnoma» asari bilan tanishganda memuar janri haqida ma'lumot oladilar; asarlarning til va badiiy xususiyatlari bilan tanishish orqali tilning mohiyati, uslubiy, leksik va frazeologiya boyligi haqida tasavvurga ega bo'ladilar.

O'qituvchi adabiyotni ona tili bilan bog'lab olib borar ekan, yangi materialni bayon qilish, mustahkamlash jarayonida, shuningdsk, takrorlash—umumlashtirish vaqtida u yoki bu mavzu yuzasidan o'rni bilan bog'lanishni matnlardan foydalanadi. Bunday matnlardan foydalanish ona tiliga adabiy va adabiyot darslarini bog'lashga, badiiy asar tilining go'zalligini his qilish va mazmunini puxta o'zlashtirishga yordam beradi.

Adabiyot va ona tili darslarini bir o'qituvchi olib borishi — bu fanlarni o'zaro aloqada o'rgatishga katta imkoniyat yaratadi.

Adabiyot so'z san'atli bo'lganligi tufayli, ona tilni asosli ravishda anglamasdan turib, o'quvchilar oldida adabiyotniig go'zalligi va qudratli tarbiya vositasi ekanligini namoyish qilish mumkii emas. Ona tili va adabiyot darslarida amalga oshirish lozim bo'lgan asosiy masala o'quvchilarda so'zga qiziqish va e'tibor hissini muntazam sur'atda o'stirib borishdan, ularga so'zning ahamiyatini, turli matnlarda tutgan o'rnini tushuntirishdan iboratdir.

V sinf ona tili kursining «Leksika» bo'limida o'uvchilar so'zning ma'nosi, bir ma'noli va ko'p ma'noli so'zlar, so'zlarning ko'chma ma'noda qo'llanishi, omonim, sinonim, antonim tushunchalari bilan tanishadilar. O'zbek tilining lug'at boyligi; o'zbek tili lug'atining boyish manbalari; umumxalq ishlatadigan so'zlar; shevaga doir so'zlar; kasb-hunarga doir so'zlar; yangi paydo bo'lgan so'zlar; eskirib qolgan so'zlarni o'rganadilar. Bu tushunchalarning hammasi adabiyot bilan bog'liqdir. Chunki badiiy adabiyot va xalq og'zaki ijodi ona tili boyligini o'zlashtirishda asosiy manba hisoblanadi. «Leksika» bo'limi uni o'rganish keyingi barcha sinf adabiyot darslarida davom ettiriladi.

Yuqori sinfda badiiy asarning tili o'rganilayotganda uslubiy tahlil mashg'ulotlari o'tkaziladi. Uslub tahlilida asarning g'oyaviy mazmunini ifodalovchi til vositalari aniqlanadi, muallifning so'z tanlash, gap tuzish mahorati ko'zdan kechiriladi. Masalan, Abdulla Qodiriyning «O'tkan kunlar» romani bo'yicha uslubiy mashg'ulot olib borilar ekan, o'quvchilarda yozuvchining so'z tanlash va so'zlarni o'zaro bog'lash usullari, sintaktik qurilishlarning o'ziga xos uslubiy xususiyatlari, shuningdek, tinish belgilarining ishlatilishi aniqlanadi.

Oybekda so'z tanlashda o'ziga xoslik bor. U ifodalilikni ta'minlash, uslubiy ravonlikka erishish maqsadida sinonimlardan keng foydalanadi. o'qituvchi bu haqda gapirar ekan, o'quvchilarga «O'zbek tili darsligi»da uslubiy sinonimlarning yoritilishini eslatadi.

O'qituvchi adabiyotni ona tili bilan bog'lab olib borar ekan, yangi materialni bayon qilish, mustahkamlash jarayonida, shuningdek, takrorlash—umumlashtirish vaqtida u yoki bu mavzu yuzasidan o'rni bilan bog'lanishni matnlardan foydalanadi. Bunday matnlardan foydalanish ona tiliga adabiy va adabiyot darslarini bog'lashga, badiiy asar tilining go'zalligini his qilish va mazmunini puxta o'zlashtirishga yordam beradi.

Har bir yozuvchining hayoti va ijodi u yashab ijod etgan davrdagi ijtimoiy-siyosiy voqealar bilan chambarchas bog'langan bo'ladn. Shu sababli yozuvchining hayoti va ijodi u yashagan davrdagi tarixiy voqealarga bog'liq holda o'rganiladi, adabiy-tarixiy jarayon esa ijtimoiy va tarixiy hodisalar in'ikosi sifatida tushuntiriladi.

Tarixiylik adabiyot o'qitishda asosiy shart hisoblanadi. Yozuvchining ijodiy rivoji tarixiylik asosida ijodiy faoliyatining uzviy qismi, asari u yoki bu davr adabiyoti taraqqiyotidagi hodisa sifatida o'rganiladi.

Darsda tarixiy shaxslar (jumladan, yozuvchilar) faoliyatiga baho berishda ularning tarixda tutgan mavqei yoritiladi.

Adabiyot va tarix fani bir-biriga juda yaqin turadi. Chunonchi P.Qodirovning «Yulduzli tunlar» romanidan olingan parchani o'tishda tarix darsida O'zbekiston xalqlari tarixi bo'yicha olgan bilimlari eslatiladi.

V, VI, VII, VIII, IX sinflarda «XIV—XVI asrlar adabiyoti», «Alisher Navoiyning hayoti va ijodi»ni o'rganishda tarix darslarida o'tilgan «XIV—XVI asrlarda O'zbekistonning siyosiy ahvoli, xo'jalik va madaniy hayoti» bo'limidagi «Temur davlatining tashkil topishi, temuriylar davrida madaniy hayot», Furqatning satiralarini tahlil qilishda o'quvchilarning «XVIII asrning oxirida burjua Fransiyasiga qarshi urushlarda chorizmni ishtiroki» haqida olgan bilimlariga asoslanish ijobiy natija beradi.

O‘quvchilar V sinfda G‘afur G‘ulomning she‘rlari hamda “Mening o‘g‘rigina bolam” hikoyasini o‘qish, o‘rganish bilan unda tarixiy voqea aks ettirilganini ko‘radilar. She‘rda tasvirlangan voqeani o‘quvchilar 7-sinf tarix darsi orqali bilib oladilar. Bu esa hikoya tahlilini tarixiy dalillarga bog‘lab o‘tkazishga imkon beradi. Bu, o‘z navbatida, hikoyada ifodalangan fikr, g‘oyani chuqur anglashni ta‘minlabgina qolmay, darsda ko‘rgazmalilik vazifasini ham bajaradi.

Umumiy o‘rta ta‘lim maktabi V — IX sinflar adabiyot darslarida manzara lirikasi salmoqli o‘rinni egallaydi. Bu she‘riy matnlarning aksariyatida voqea jo‘g‘rofiy dalillar, hodisalar bilan bog‘liq holda tasvirlangan.

V sinfda Usmon Nosirning «Yur tog‘larga chiqaylik», «Gulzor –chaman...»⁶, Mirtemirning «Bulut», «Shudring», «Qishlog‘im», Muqimiyning «Sayohatnoma», 6-sinfda E.Vohidovning “O‘zbekim” she‘rlarini o‘rganishda ham o‘quvchilarning jo‘g‘rofiyadan olgan bilimlariga suyaniladi. So‘ngra ularni o‘qitadi, tahlil qiladi.

Darsda faqat yozuvchilarning asarlarini emas, balki hayot yulini o‘rganishda ham jo‘g‘rofiyaga oid ma‘lumotlardan foydalaniladi.

Masalan, o‘qituvchi VI—XI sinflarda Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur, Muqimiy, Furqat, Hamza Hakimzoda Niyoziyning hayoti bo‘yicha uyushtiriladigan mashg‘ulotda jo‘g‘rofiya xaritalaridan ular yashagan va bo‘lgan shaharlarni ko‘rsatadi. Ma‘lumki, yozuvchi o‘zi yashab, ijod etgan voha yoki shahar hayotining u yoki bu tomonlarini tahlil qiladi, o‘rganadi va asarida uni o‘ziga xos yo‘sinda tasvirlaydi.

⁶ Узвийлаштирилган Давлат таълим стандарти ва ўқув дастури. Она тили. Адабиёт. Ўзбек тили.(5-9 синфлар). Т.: 2010.59-б.

II.2. Umumta'lim maktablarida adabiy mavzularni o'rgatishda fanlararo integrasiyadan foydalanish metodikasi.

Adabiyot darslarida foydalaniladigan jo'g'rofiy materiallar o'quvchilarni tabiat voqealari va hodisalari, xalq xo'jaligi, kishilik jamiyatida bo'lib turadigan o'zgarishlar bilan tanishtirishda muhim rol o'ynaydi, badiiy asarlarda aks ettirilgan voqeani chuqur idrok etishni ta'minlaydi.

Muqimiy umrini, asosan, Qo'qonda o'tkazdi. Imkoniyat bo'lgan vaqtlarda Qo'qonning atrof qishloqlariga, Farg'ona vodiysining turli joylariga sayohatga bordi. «Qo'qondan Shohimardongacha», «Qo'qondan Farg'onagacha», «Qo'qondan Isfaragacha» safar qilib, Farg'ona vodiysining 20 dan ortiq qishloqlarida bo'ldi.

O'qituvchi bu haqda «Sayohatnoma»ni o'rganish oldidan qilgan kirish so'zida tushuncha berayotgan «O'zbekistoniing tabiiy jo'g'rofiyasi» xaritasidan foydalanishi mumkin.

Adabiyotni tasviriy san'at, musiqa kabi san'at turlari bilan bog'liq holda o'qitish maktab tajribasida bir necha yillardan buyon sinab kelinmoqda. Ma'lumki, adabiyot darslarida tasviriy san'at asarlaridan turli maqsadda— o'rganilayotgan asar va undagi obrazlarni o'rganish, o'quvchilarning madaniy va estetik dunyoqarashini rivojlantirish, ma'naviy dunyosini boyitishda foydalaniladi.

Furqat, Muqimiyning hayoti va ijodi haqida ma'lumot berishda uning portreti va ijodiy faoliyatiga doir rasmlar shoir ijodini chuqur o'zlashtirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Musiqa hayotimizda katta o'rin egallagan san'at turlaridandir, Musiqa kishini o'ziga sehrlab qo'yadi, uni tushunish esa dunyoni anglamoq demakdir. Biz musiqani radio, zangori ekran orqali, teatr va konsert zallarida, maktab va

oromgohlarda— xullas, hamma joyda tinglaymiz.

Olimlar musiqaning o‘ziga xos xususiyatini mavjudligini, u kishilarni butkul ehtirosga solib, o‘z olamiga maftun qilishini ta’kidlaydi.

Musiqqa o‘quvchilarda adabiyotga, mehnatga, go‘zallikni yaratishga havas, qiziqish hissini tarbiyalashda muhim rol o‘ynaydn.

Masalan, Alisher Navoiy she’riyatini o‘rganishda «Guluzorim», «O‘lturg‘usi», «O‘lmasun», «Bormikan», «O‘n sakkiz yoshindadur» qo‘shiqlarini; Muqimiy lirikasini o‘rganishda «Suvora», «Bir kelib ketsun», «Muncha ham», «Kim desun», «Ayrilmasun» qo‘shiqlarini; Furqat ijodini o‘rganishda «Sayding qo‘yaber, sayyod», «Istar ko‘ngil», «Bahor ayyomida», «Ul qaro ko‘z» qo‘shiqlarini, Hamza hayoti va ijodi o‘rganilganda uning xotirasiga bag‘ishlab yozilgan I. Akbarovning «Shoir xotirasi», D. Zokirovning «Hamza» simfonik poemalari, S. Boboevning «Hamza» operasidan parchalarni eshittirish mumkin. Bunday vaqtda o‘quvchilarga «Bu kimnig she’ri?», «Qo‘shiq musiqasini qaysi bastakor yozgan?», «Ashulani kim ijro etdi?» kabi savollar berib, qisqacha suhbat o‘tkaziladi.

Bu esa, adabiyot o‘qitishni mamlakatimizda ijtimoiy va madaniy hayot sohasida yuz berayotgan rivojlanish darajasiga ko‘tarishda muhim omildir.

Bugungi kunda yosh avlodni komil inson ruhida tarbiyalashda adabiyot va tarix fanlarining o‘rni beqiyos. Chunki, O‘zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti Islom Karimov ta’kidlaganlaridek, o‘z tarixini bilmaydigan, kechagi kunini unutgan millatning keljagi yo‘q⁷.

Shunday ekan, umumta’lim maktablarida adabiyot fanini o‘rganishda tarix

⁷ И. А. Каримов. “Юксак маънавият- енгилмас куч”. –Т.: “Маънавият”, 2008, 4-бет

fani bilan bog‘lab o‘rganish dolzarb mavzulardan biridir.

Har bir badiiy asar o‘zidan ma’lum bir tarixiy voqelikni aks ettiradi. Adabiyot darslarini tarix faniga uzviy bog‘liq holda o‘rganish o‘quvchiga vatanga muhabbat, o‘z tarixini o‘rganishga qiziqishni uyg‘otadi.

Adabiyot fani tarix fani bilan uzviy bog‘liqdir. Bu ikki fanni bir-biridan ayro holda o‘rganib bo‘lmaydi. Zero, biror bir ijodkorning hayoti va ijodini o‘rganishda, ijodkor yashagan davr va uning asari, asardagi qahramon va obrazlar, unda tasvirlangan voqea-hodisalar mohiyatni chuqurroq anglash uchun tarix faniga murojaat qilinadi va tarixiy muhitni bilish zarurati ham paydo bo‘ladi.

Tarix va adabiyot bir-biri bilan yonma-yon yashaydi, ammo ularning tasvir ob’ektlari ham, vositalari ham boshqa-boshqadir. Tarix kishilik jamiyatining taraqqiyoti bosqichlarini o‘rganuvchi fandır. Badiiy adabiyot esa turli davrlardagi xalq xayolotini, inson ruhiyatining o‘ziga xos qirralarini kashf etuvchi san’atdir.

Ma’lumki, adabiyot fani o‘quvchiga ma’naviy-ruhiy jihatdan ta’sir qilib, jamiyat va inson o‘rtasidagi munosabatlar mohiyatini idrok etishda katta ahamiyatga ega. Ayniqsa, adabiyot bo‘yicha hozirgi dasturga kiritilgan asarlarni tanlashda o‘quvchilarning yosh xususiyatlari, ruhiyati, aqliy rivojlanishi hisobga olingan bo‘lib, ularda axloqiy-estetik xususiyatlarni shakllantirish bilan bir qatorda tarixiy taraqqiyot haqidagi bilimlarni shakllantirish ko‘zda tutilgan.

O‘qituvchi adabiyot darsini tarix darsi bilan bog‘lab o‘rganishda quyidagilarga e’tibor berishi lozim:

1. Darsda badiiy asarni o‘rganishdan oldin, kirish qismida tarix bilan bog‘lab o‘rganish;
2. Yangi mavzuni mustahkamlash jarayonida tarix bilan bog‘lab o‘tish maqsadga muvofiqdir.

Jumladan, 5-9 sinf darsliklariga kiritilgan afsonalar turkumiga kiruvchi

“To‘maris”, “Shiroq” afsonasi, Maqsud Shayxzodaning “Iskandar Zulqarnayn” ertak-dostoni, “Mirzo Ulug‘bek” asari, Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar”, “Mehrobdan chayon” romanlari, Pirmqul Qodirovning “Yulduzli tunlar” romani, Z.M.Boburning “Boburnoma” memuar asari va boshqalarning she‘rlari, nasriy asarlari o‘quvchilarga vatanimiz tarixi, uning turli davrlarda o‘ziga xos jihatlari, ajdodlarimiz va ularning jamiyatda tutgan o‘rnini anglashda vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Ularning asarlaridagi tarixiy jarayon va unda ishtirok etgan tarixiy obrazlar, ularning ilm-fan, madaniyat va jamiyatning turli jabhalarida xizmat qilib, qahramonliklarining tasviri - barchasi ma‘rifiy-estetik, axloqiy-ta‘limiy ahamiyatga ega bo‘lib, o‘quvchilarga vatanimiz tarixini tushunish, u bilan muloqotga kirishish, sevish, ardoqlash orqali o‘z ichki dunyosini boyitish imkonini beradi.

Maktab ta‘limida adabiyot darsida “To‘maris” afsonasi o‘tilar ekan, bu orqali nafaqat, afsona, adabiyotning bir turi sifatida o‘ziga xos xususiyatlarga egaligi, afsonada tasvirlangan voqealar va ularning xalqimiz hayotidagi ahamiyati haqida o‘quvchilarga ma‘lumot beradi, shu bilan birga afsonada tasvirlangan voqealar yuz bergan joy, davr, tarixiy qahramonlarning xalqimiz tarixida tutgan o‘rni haqida ham o‘quvchilarga tushuntiriladi. Bu mavzuni 5 sinf O‘zbekiston tarixi darsligida berilgan mil.avv. VI asrda Markaziy Osiyoda yashovchi qabilalar mavzusi bilan bog‘lab o‘tish maqsadga muvofiqdir. Bu orqali o‘quvchilar afsonadagi voqealarning mohiyatini oson va teran anglab olishlari mumkin.

Z.M. Boburning “Boburnoma” asari tarixiy asar sifatida XV asr oxiri XVI asrning birinchi yarmida Movarounnahr, Afg‘oniston, Xuroson va Hindistonda yuz bergan, Boburning o‘zi bevosita guvohi bo‘lgan tarixiy voqealar jonli tilda, aniq dalillar, she‘riy parchalar asosida yoritiladi. Bu asar adabiyotimizning buyuk namoyondasi Z.M.Boburning ijodiy merosi sifatida va Markaziy Osiyoning XV-XVI asrdagi ilm-fan, madaniyat, san‘at, ijtimoiy-siyosiy hayotning “oynasi”

sifatida o'rganiladi. Darsda asar parchalari ustida ishlaganda "Boburning otasi Umarshayx Mirzo tasviri berilgan qatorni o'qing, Samarqandda Bobur hukmronligiga qarshi sinflar tasviri berilgan shaxslarni toping, Bobur Temuriyzodalarning bir-biriga bo'lgan munosabati ta'rifi berilgan o'rinni o'qing" kabi topshiriqlar yordamida Boburning taxtga o'tirishi voqealari, uning hukmdorlik davridagi ijtimoiy-siyosiy vaziyat, Z.M.Boburning Samarqandni tark etishining sabablarini tushunib oladilar.

Xullas, badiiy asarlarning tarixiylik kuchi, Vatan taqdiri, inson hayoti bilan mutanosibligini ko'rsatish bilan vatanparvarlikka da'vat qilib, inson ruhiyatiga ta'sir qiladi. Bu ruhiyat mehr-muhabbat tuyg'usi bilan uyg'unlashib, ulkan maqsad sari etaklaydi. Insonda vatanparvarlik va mehr-muhabbat tuyg'usiga ehtiyoj tug'iladiki, bu ehtiyoj asosida adabiyot va tarix fani birlashadi, natijada ulkan bir vazifa amalga oshadi: inson jamiyat bilan munosabatga kirishadi. Bu munosabat insonparvarlik tuyg'usini shakllantirishga xizmat qiladi.

Yuqoridagilarni hisobga olib quyidagicha xulosa qilish mumkin:

-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'quvchilarning mustaqil fikrlash malakasini oshirish va nutqiy faoliyatini o'stirishda, badiiy asarni san'at namunasi sifatida anglab olishlarida adabiyotni ona tili bilan bog'liq holda o'qitish alohida ahamiyatga ega.

-o'qituvchi dastur materiallarini o'tishda darsning mazmuniga, o'quvchilarning bilim saviyasiga, o'zlashtirish qobiliyatiga, o'quv qurollarining mavjudligiga qarab usullar tanlaydi.

-Fanlararo integrasiyani tafakkurning rivojlanishiga qiyoslash mumkin.

-Adabiyot estetik ta'sirchanligk xususiyati bilan ona tili va psixologiyaga, g'oyaviy-ijtimoiy mazmuni bilan tarix va jo'g'rofiya bilan uzviy bog'liqdir.

-Fanlararo integrasiyaga xos xususiyat, avvalo, darsdan kuzatilgan maqsad va vazifalarga qarab belgilanadi.

- Fanlararo bog‘lashdagi muvaffaqiyat esa darsning to‘g‘ri tashkil etilishiga, qo‘llangan usullarga bog‘liqdir.

II.3. Dars ishlanmalari

Umumta’lim maktablarining 9-sinf Adabiyot dasturiga shoh va shoir Zahiriddin Muhammad Bobur hayoti va ijodi, g‘azal va ruboiylarini o‘rganish uchun 7 soat vaqt ajratilgan. Amaldagi DTSda “shoirning hayoti va faoliyati haqida ma’lumot. Ijodiy merosiga umumiy bir qarash. Shoh-shoirning she’riy ijodi. Shoir lirikasining hasbi hollik xususiyati. G‘azaliyoti. Shoir g‘azallaridagi soddalik va samimiylig yuksak sa’atkorlik namunasi sifatida”⁸liga e’tibor qaratish lozimligi ko‘rsatilgan. Quyidaga dars ishlanmasi adabiyot darslarida integrasiyadan foydalanish samarasi haqida ko‘rsatilgan.

Mavzu: Shoirlikda shoh, shohlikda shoir – Bobur!

(umumlashtiruvhchi dars)

Maqsad: Zahiriddin Muhammad Bobur hayoti va ijodiy faoliyatini o‘rganish bo‘yicha olgan bilimlarini mustahkamlash, ham lashkarboshi, ham shoir, nosir, ham ibratli, mehribon padar sifatidagi faoliyatini ochib berish. O‘quvchilarda buyuk bobomiz yashab o‘tgan hayot va ijod maktabi bilan iftixor hissini tuydirish, vatanparvarlik, mardlik, dovyuraklik xislatlarini singdirish, ma’naviy kamol toptirish, mustaqil, erkin, ijodiy fikrlashga o‘rgatish.

Metod: global, interfaol, guruhlarda ishlash, klaster, sahnalashtirilgan dars.

Jihoz: Zahiriddin Muhammad Bobur rasmi, asarlari, ilmiy kitoblar, gazeta jurnallar, “Boburiylar shajarasi” haqida plakat, “O‘zbekiston xaritasi”, magnitofon, rag‘bat kartochkalari, slaydlar.

Shior: Vatan, to tanda jonim bor, seningdurman, seningdurman.

Tanim xok, o‘lsa ham takror, seningdurman, seningdurman

Darsning borishi: Dars “Yaxshilig” musiqa sadosi ostida boshlanadi.

“Xursandman” mashqi

⁸ Узвийлаштирилган Давлат таълим стандарти ва ўқув дастури. Она тили. Адабиёт. Ўзбек тили. (5-9 синфлар). Т.:2010. 85-б.

So`ng guruhlarga navbat beriladi.

Guruhlar taqdimoti boshlanadi.

Guruhlar taqdimoti

“Sheryurak” – guruhimiz nomi “Sheryurak”

Boburday shoir kerak!

Maqsadimiz – Bobur yashab o`tgani hayot chiziqlarini va harbiy yurishlarini yoritib berish.

Diqqat qiling!.. **Tarix zarvaraqlarida oltin harflar bilan bitilgan shunday sahifalar bor! 1483-yil – o`z “Xamsa”lari bilan olamni egallagan forsiy shoirlarni yengib, turkiy alfozda o`zbekning nomini yuksakka olib chiqqan ulug` Navoiyning “Xamsa”si dunyoga kela boshladi. Va xuddi ana shu yili Tangri Taalo biz o`zbek xalqiga yana bir inoyat qildi – o`z salohiyati, iste`dodi, harbiy mahorati, zakovati bilan olamni lol qoldirgan shoir va davlat arbobi, mohir sarkarda va olim, tarjimon,**

- **1494- yil Umarshayx Mirzoga qarshi o`z akasi – Samarqand hokimi Sulton Ahmad hamda qaynog`asi – Toshkent hokimi Mahmudxon o`zaro til birlashtirib, yurish qiladi. Nihoyat, qaltis vaziyat yuzaga keladi. Buning ustiga kutilmagan falokat otasi – Umarshayx Axxi qo`rg`onida kabutarxonasi bilan qulab, halok bo`ladi. Umarshayxdan 3 o`g`il – Bobur mirzo, Jahongir mirzo, Nosir mirzo va 2 qiz qoladi.**

- O`g`illarining kattasi 12 yoshli Bobur taomil bo`yicha taxtga o`tiradi. Sulton Ahmadning mag`lubiyati (Ayriliq ko`z yoshlari tinmay turib, qismat unga toj-taxt minnatini kiydirdi). Sulton Mahmudxonning chekinishi.

Bobur bek atka - Mazidbek (Shayx) va Bobo Alibek, onasining yordami bilan 1-g`alabasi – Samarqandni qo`lga kiritdi.

- Samarqandga 3 bor yurishlari, chekinish, ta`rif beriladi.

2 yil sargardonlik – temuriylarning birlashmasligi.

Lirik chekinish “Yod etmas kishini mehnatda kishi”

2) “Topmadim” g`azali o`quvchilar tomonidan o`qiladi

- Andijonda tug`ildi. “Boburnoma” – Jahongir guruhiga

Andijon ta`rifi keltiriladi.

Sheryurak

1504-yil - Afg`oniston, Pokiston, Bangladeshni qo`lga kiritishi

1507-yil – Hindistonga qiziq boshlashi

1525-yildan Hindistonga yurish boshlashi

1526-yil Panipatda Ibrohim Lo`diy qo`shiniga qarshi olib borgan jangi va g`alabasi, 1530-yilgacha Hindistonda olib borgan madaniy-ma`rifiy va obodonchilik ishlari haqida so`z yuritiladi.

Xulosa

Demak, Bobur 47 yil umr ko`rib, notinch yashagan bo`lsa ham, o`zining yuksak iste`dodi, salohiyati tufayli o`z umrini jozibali qila oldi.

“Javohir” - guruhimiz Javohir,

Bobur she`riyatda mohir.

- Qanday asarlar yozganini ayting
- Bobur xalqimizning har jihatdan yetuk, g`oyat iste`dodli farzandi edi. Uning hayoti faqat janglar bilan emas, ilhomiy onlar bilan ham to`la edi. U 16-17 yoshlaridan boshlab badiiy ijod bilan shug`ullana boshlagan.
- Bobur o`zbek va fors tillarida ijod qilgan Zullisonayn shoirdir. U ona tilida yozgan she`rlarini to`plab, 1519-yilda Kobulda, 1528-29-yillarda Hindistonda devonlar tuzgan.
- Bu 2 to`plam o`sha joylar nomi bilan “Kobul devoni”, “Hind devoni” deb atalgan. Kobul devoni topilgan emas. Mutaxassislarning fikricha, saqlanib qolgan she`rlarining soni 400 dan ortiq. Shundan 119-g`azal, 231 tasi – ruboiy. Shuningdek, shoir tuyuq, fard, masnaviy, qit`a, muammo kabi janrlarda ham ijod qilgan.
- Bobur 20 yoshida “Xatti Boburiy” kashf etdi.
- Musiqa bilan shug`ullanib, “Chorgoh” maqomida “savt”lar bitdi.
- 1521-yilda she`riy yo`lda soliq ishlarini tartibga soluvchi “Mubayyinul-zakot” (“Zakot bayoni”) asarini yozdi.

- 1523-25-yillarda aruz vazni haqida “Muxtasar” nomli risola yozdi.
Boburning “Harb ishi”, “Musiqqa ilmi” asarlari hanuz topilgan emas.
- 1528-yilda naqshbandiya shayxlaridan boʻlgan Xoʻja Ubaydulla Ahrorga juda eʼtiqod qilar edi, uning fors-tojik tilida yozilgan “Volidiya” asarini sheʼriy yoʻl bilan oʻzbekchaga tarjima qilgan (bu asar 1-marta 1912-yilda Istambulda “Milliy tatabbuʼlar majmuasi”da bosilgan)
- Bobur devonining katta qismi gʻazallardan iborat. Gʻazallarning maʼlum guruhi hasbi hollik xususiyatiga ega boʻlib, shoir hayotining maʼlum lavhasi bilan bogʻlanadi. Uning koʻp sheʼrlari “eksrompt” – badiha tarzida yuzga kelgan. 1500-1501-yillarda Bobur Samarqandni 2 bor olib, yana boy beradi. Bir muddat sarson-sargardonlikda yurib xon dodasi Yunusxonning oldiga boradi, umidlari puchga chiqqach:

Jonimdin oʻzga yori vafodor topmadim,

Koʻnguldin oʻzga mahrami asror topmadim...

Matlaʼsi bilan boshlangan gʻazalni yozadi.

- Yana ruhiy ezilishlar natijasida bir ruboiy yozadi:

Yod etmas emish kishini gʻurbatda kishi

Shod etmas emish koʻngulni mehnatda kishi,

Koʻnglum bu gʻariblikda shod oʻlmadi oh

Gʻurbatda sevinmas emish, albatta kishi.

Yoki:

- Koʻpdin berikim yoru diyorim yoʻqdur,
Har lahzayu, har nafas qarorim yoʻqdur
Keldim bu sori oʻz ixtiyorim birla
Lekin borurimda ixtiyorim yoʻqdur.
- Jahondin menga gʻam boʻlsa, ulusdin gar alam boʻlsa,
Ne gʻam yuz buncha nam boʻlsa, seningdek gʻamgusorim bor
Kimlarningdir dilbandini tigʻ bilan, qilich bilan boʻysundirgan – ulus qaygʻusiga
sabab boʻlgan Boburning iqrori bu!
- “Visoli lahzasidin zavq topmoqlik erur dushvor

Firoqi shiddatinda yo`qsa jon bermaklik osondur”

(Tazod: visol-firoq, lazzat-shiddat, zavq topmoq – jon bermoqlik, dushvor – oson)
oshiq iztiroblarini fojea ekanligidan ta`sirlanasiz.

- Sochi-yu qoshi-yu ko`zidin boshta havodur,

Ne boshda havo, har ikkisi boshqa balodur.

(boshga balo – boshqa balo iyhom san`ati qo`llangan ham ruju bor, ham i`shtiyoq bor – “boshqa-boshqa balo” ekanini chiroyli ifoda etish bor)

- Bosh qofiyali ruboiy yozib, o`z ismi-sharifini mangulikka muhrlagan.

Tuz oh, Zahiri dini Muhammad Bobur,

Yuz oh, Zahiri dini Muhammad Bobur,

Sarrishtai ayshdin ko`ngulni zinhor –

Uz oh, Zahiri dini Muhammad Bobur.

(Zahiriddin Muhammad dinning tayanchi va u bunga umrining oxirigacha sodiq qoldi)

- “Qaddi bila ikki zulfu og`zi,

Jonimga balo bo`lubdur, Oллоh!”

Ushbu baytda Bobur ijodiy mo`jizasiga tasanno o`qiydi, kishi. Yozuv sirlaridan voqif etamiz: qadi, 2 zulfi va og`zidan “Oллоh” so`zini istixroj usulida yasagan.

- Istixroj – harflardan so`z yasash san`atidir

Z – qad, bb- 2 zulf, o`giz – “he” – A ga o`xshaydi – Zbbe

Xulosa

Demak, Bobur biz bilgan buyuk Temuriyzodagina emas, mislsiz nozik didli shoirimiz hamdir!

“Jahongir” guruhiga navbat

Guruhimiz Jahongir,

Dunyoni zabt etgan Bobur”

- “Boburnoma” tarixiy, badiiy, memuar asardir. “Memuar” so`zi fransuzcha bo`lib, “esdalik” ma`nosini anglatadi. Muallif o`zi ko`zi bilan ko`rgan, real voqealar

haqida hikoya qilingan asar memuar asar hisoblanadi. (M: Oybekning “Bolalik”, A.Qahhorning “O`tmishdan ertaklar” qissasi)

- Bobur 12 yoshidan taxtga o`tirgandan boshlab, kurashlar, mag`lubiyatlar, g`alabalar, g`am-tashvish va shodliklarga to`la hayoti “Boburnoma”da aks etgan. Bu tarixiy-badiiy asar 1494-1529-yillardagi voqealarni, Movarounnahr, Xuroson, Afg`oniston, Hindistonda ro`y bergan hodisalarni o`z ichiga oladi.

- Boburning o`z so`zi va Gulbadanbegimning “Humoyunnoma”dagi ma`lumotlarga qaraganda, “Boburnoma” dastlab “Voqeanoma” deb atalgan. Bobur buni bir ruboiysida eslatib o`tadi:

Bu olam aro ajab sitamlar ko`rdim,

Olam elidin turfa sitamlar ko`rdim,

Har kim bu “Vaqoye”ni o`qub bilgaykim,

Ne ranju, ne mehnatu, ne g`amlar ko`rdim.

- Bundan tashqari bir o`rinda Xo`ja Kalonga “Voqeanoma”ni yuborganini esladi.

- Gulbadanbegim esa “Humoyunnoma”da Kobul hokimiyati haqida so`zlab, “Firdavsmakonning (Boburning) “Voqeanoma” kitobida bunga dalil bo`lguvchi fikrlar ko`p aytilgan” deydi.

- Asar keyinchalik Gulbadanbegimning ta`rifi bilan “Boburnoma” deb yuritildi va shu nom bilan shuhrat qozondi.

- “Boburnoma” 10 dan ziyod qo`lyozma nusxasi ma`lum. “Boburnoma”ning Boburning hayot davrida ko`chirilgan 2 nusxasi haqida ma`lumotlar bo`lsa-da, biroq ularning qayerda saqlanayotgani ma`lum emas.

- “Boburnoma” XVII-XVIII asrlarda ko`chirilgan nusxalari Leningrad, Kalkutta, Agra, Haydarobod, Manchester, London, Edinburg kutubxonalarida saqlanadi.

- “Boburnoma” 1586-yildayoq fors tiliga, 1705yilda golland tiliga, Djon Leyden va Erskin tomonidan ingliz tiliga, Keyzer tomonidan nemis tiliga, Pavede Kurteyl tomonidan fransuz tiliga, Palyakov, Vyatkin tomonidan rus tiliga tarjima qildi. Sho`ro davrida M.Salye tomonidan to`la tarjima qilinib 3 marta nashr qilindi.

- “Boburnoma” birinchidan, u nodir tarixiy manbadir. Tarixiy voqealar shunday bir izchillik bilan ro`y-rost aks ettirilganki, uning mo`tabar manba sifatidagi ahamiyati

ham ana shunda! Kitob muallifi har qaysi yil voqealarini alohida bir bob sifatida, ma'lum sarlavha ostida batafsil hikoya qiladi.

- Tarixiy manba sifatida afzalligi qimmat, uning beg'araz, xolis, rostgo'y bayon etishida (gazetadan foydalanish kerak(1))
- H.Boyqaro haqidagi fikrlar, askarlar bilan birday tutishi, sarkardaligi, sodiq beklari-Do'stбек haqida, yuzdan ortiq tarixiy shaxslar, tabiat lavhalari, badiiy asar sifatidagi qimmat.
- Mashhur rus sharqshunosi akademik B.Bartold: "Boburnoma"ni "turkcha proza"ning eng yahshi namunasi" deb baho beradi.
- Andijon, Samarqand ta'rifi, Ulug'bek haqidagi fikri.

Guruhning xulosa

"Boburnoma"-ma'naviyatimiz sof bulog'idir. Shuning uchun o'rganamiz, havas qilamiz, hayratga tushamiz.

"Toj mahal" guruhiga navbatni beramiz.

Bu guruh Boburning 18 ta farzandi bo'lgani, 11 tasi turli sabablar bilan vafot etgani haqida gapiradi. 4 ta o'g'li – Humoyun Mirzo, Kamron Mirzo, Askariy Mirzo, Hindol Mirzo. 3 ta qizi: Gulbadanbegim, Gulchehrabegim, Gulrangbegimlar haqida ma'lumot beradi.

Xulosa: Bobur va uning avlodlari ibratga loyiqdir.

- **"Hamkorlik"** kvadrati mashqiga o'tiladi.
Konvertlarda Bobur ruboiylaridan kesmalar beriladi, uni tez va to'g'ri tiklashga e'tibor qaratiladi.
- **"Men aktyorman"** mashqi asosida "Boburning so'nggi kunlari" ("Yulduzli tunlar" romanidan parcha") qo'yiladi.
- **"Zakovat"** o'yini o'tkaziladi.

Guruhlarga 4 ta quticha savol beriladi.

1-savol: "Agar yuz ming bahor bo'lsa ham, u narsa ochilmaydi" degan edi, u nima? (G'uncha)

2-savol: Bobur u narsani ko'rganda "Vatanini ko'rganday yum-yum yig'lagan". u narsa nima? (Qovun)

3-savol: Bobur “Watandan ketdim, ammo unda mening nimam qoldi, degan? (Anda jonim qoldi)

4-savol. Bobur “Men qoldirgan 1 narsa xalqlar o`rtasidagi rishtani bog`laydi” degan edi. Bu narsa nima? (Boburnoma)

- **“Bahrubayt”** o`tkaziladi. Har bir taqdimotdan so`ng rag`bat kartochkalari berib boriladi. Son`g dars yakunlanadi.

Uyga vazifa. Insho “Bobur – men sevgan shoir”

“5-sinfda E.Vohidovning “Nido” dostonini o‘rganish” mavzusidagi dars ishlanma

Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 5-sinfda E.Vohidovning “Nido” dostonini o‘rganish uchun 3 soat vaqt ajratilgan. “Nido” dostonini o‘rganish, uning matni ustida ishlash o‘qituvchi va o‘quvchilardan katta mas’uliyatni talab etadi. Doston o‘quvchilarga 2-3 kun avval mustaqil o‘qish uchun tavsiya etiladi. Darslardagi savol-javoblarda, topshiriqlarda o‘quvchilarning o‘qiganlik natijasi namoyon bo‘ladi.

Quyida 5-sinfda O‘zbekiston xalq shoiri Erkin Vohidovning “Nido” dostonini o‘rgatishga oid dars ishlanmasini e’tiboringizga havola qilinadi.

Mavzu: E.Vohidovning “Nido” dostoni (5-sinf)

Darsning maqsadi:

a) ta’limiy maqsad: o‘quvchilarga “Nido” dostoni haqida ma’lumot berish, dostonni o‘qish orqali o‘quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini, og‘zaki nutqini o‘stirish;

b) tarbiyaviy maqsad: o‘quvchilarni Vatanga mehr-muhabbat, mardlik, ezgulik kabi fazilatlarni singdirish;

v) rivojlantiruvchi maqsad: o‘quvchilarning ma’naviy-ma’rifiy qarashlarini, insoniy fazilatlarini o‘stirish.

Dars turi: yangi bilim berish.

Darsda foydalaniladigan jihozlar:

Erkin Vohidov portreti, asarlari, tarqatma materiallar, qog‘ozlar.

Darsning borishi:

I. **Tashkiliy qism.** O‘quvchilar bilan salomlashib, davomat aniqlanadi. Sinf o‘quvchilari kichik guruhlariga ajratiladi. Guruhlarga nom beriladi: 1-guruh – “Yosh adabiyotshunoslar”, 2-guruh- “Zukkolar”, 3-guruh -“Topqirlar”. Guruh sardorlari tayinlanadi.

II. O‘tilgan mavzuni mustahkamlash.

Guruhlar o‘zaro savol-javoblar yordamida shoirning hayoti va faoliyati o‘rganiladi, mustahkamlanadi. O‘quvchilarning fikrlari umumlashtiriladi, o‘qituvchi tomonidan

o‘tilgan mavzuga xulosa yasaladi. Faol ishtirok etgan o‘quvchilar rag‘batlantiriladi.

So‘ngra E.Vohidov she‘riyati yuzasidan bahru bayt o‘tkazilishi e‘lon qilinadi. Mazkur shartdan so‘ng g‘olib guruh aniqlanadi. O‘qituvchi shoir ijodining o‘ziga xosligi, shoir bo‘lganidan faxrlanishini, o‘z tuyg‘ularini haroratli misralarda bayon etganligini aytib shartga yakun yasaydi. G‘olib guruh rag‘batlantiriladi.

III. Yangi mavzu bayoni:

O‘qituvchi “Nido” dostonining avtobiografik xarakterga ega ekanligini, dostonda **II jahon urushiga ketgan ota, uni bir umr qo‘msab o‘sgan o‘g‘il haqida hikoya qilinishini aytib o‘tadi. II jahon urushi natijasida ko‘plab insonlar, yigitlar halok bo‘lganligini, bolalar etim, ayollar beva bo‘lib qolganligini ta’kidlaydi hamda tinchlik ulug‘ ne‘mat ekanligini izohlaydi.**

O‘qituvchi doston matnini ifodali o‘qib beradi. O‘quvchilar yod olgan bo‘lsa ulardan so‘rab olishi ham mumkin.

Yangi mavzuga oid qo‘shimcha adabiyotlardan, shoir asarlaridan foydalanish o‘quvchilarning shoir ijodiga bo‘lgan qiziqishlarini oshiradi.

IV. Yangi mavzuni mustahkamlash.

Darsning mazkur bosqichida o‘qituvchi quyidagi ish turlaridan foydalanishi mumkin.

1. Har bir guruhga A4 formatdagi qog‘ozlar beriladi. Ushbu qog‘ozlarda “TINCHLIK” so‘zi “Klaster” usulidan foydalanib, izohlash kerak bo‘ladi. Belgilangan vaqtdan so‘ng guruh sardorlari javoblarini izohlab beradilar.

O‘qituvchi guruhning faol o‘quvchilarini rag‘batlantiradi.

2. Guruhlarga topshiriqlar beriladi. 1-guruh – “Yosh adabiyotshunoslar” “Nido” dostonidagi badiiy tasviriy vositalarni topishlari kerak bo‘ladi. Masalan,

Olov sochmoqdadir

Elga beayov,

Shahar, qishloqlarni

Yutmoqda olov.

– jonlantirish.

2-guruh- “Zukkolar”ga esa “Nido” dostonida berilgan “**Undalma**”larni topadilar.

Masalan,

Nega yig‘layapsan, Yolg‘izim, qo‘zim,

Tun uzoq, uxlay qol, ko‘zlarini yum!

3-guruh -“Topqirlar” guruhiga esa “Nido” dostonidagi shaxs otlarini topishlari kerak bo‘ladi. Ma’lum vaqt belgilanadi. Ushbu topshiriq orqali fanlararo bog‘lanishni ham yuzaga keltiradi.

V. Baholash va rag‘batlantirish.

Dars so‘ngida baholar e‘lon qilinib, eng ko‘p rag‘bat kartochkasi to‘plagan guruhga nominatsiyasi beriladi. Musobaqa g‘oliblari aniqlanadi.

VI. Uyga vazifa berish.

1. “Nido” dostoni yod olib kelish.
2. “Nido”dostoni matniga tayangan holda ijodiy ish yaratish (“Tinchlik - oliy ne‘mat” hikoya tuzish).

Mazkur usulda darsni tashkil etish o‘quvchilani faollashtiradi, darsga hamda umuman adabiyotga bo‘lgan qiziqishini o‘stiradi. Rag‘bat kortochkalaridan foydalangan holda baholash esa o‘quvchilarni o‘zini-o‘zi baholashga yordam beradi.

Xulosa

Yuqoridagi fikrlardan shuni xulosa qilib aytish mumkinki, har bir fan darsda, faqat o'z qonuniyatlari bilangina yashamasdan, boshqa fanlarning imkoniyatlarini ham e'tiborda tutadi. Bu bilan u o'zidagi imkoniyatlarni yanada kengaytiradi. Hayot qonuniyatlari bir-biri bilan uyg'unlikda yashaganidek, jamiyat va tabiatda ham me'yorini talab etadigan voqea hodisalar bisyor. Jamiyatning turli sohalarida integrasiya muhim ahamiyatlidir. Ko'rib o'tganimizdek, fanlararo bog'liqlik ham fikrlarimizning yorqin dalilidir.

Adabiyot-ona tili, tarix, musiqa, jo'g'rofiya kabi fanlarining o'zaro aloqadorligi, uzviyligi diqqatimizni jalb qilgan soha bo'ldi, ya'ni xuddi shu bog'liqlik ta'kidlangan fanlar o'rtasida yaqqol namoyon bo'ldi.

Adabiyot va ona tili fanlarining o'zaro o'xshashligi, farqlarini dars davomida o'quvchilarga singdirib borishda o'qituvchi yo'naltirib turuvchi vazifasini bajaradi. O'quvchilar esa bog'liqlik va farqlarni topishda mustaqil izlanadilar, o'z ustida tinimsiz ishlaydilar. Inson ko'nglidagi kechinmalar, samimiy tuyg'ularning aksi badiiy adabiyotda namoyon bo'lsa, u xalqning mulkiga, boshqa ko'ngillarning mulkiga aylanishi uchun so'zlardan, til vositalaridan foydalaniladi. Jummalarni to'g'ri tuzish, so'zlarni o'z o'rnida ishlata bilish, o'z o'rniga qo'ya olish uchun ham grammatik qoidalarni to'g'ri anglab yetishi lozim. Bunda, avvalo, o'quvchi va o'qituvchiga katta mas'uliyat yuklanadi.

Integratsion usullar, ko'rib o'tganimizdek, ta'lim tizimida samarali natijalarni beradi. Integrasiya asosida o'quvchiga ta'lim berish esa quyidagi ijobiy natijalarga olib keladi;

- integrasiyadan foydalanish o'qituvchining qobiliyatiga, darsga bo'lgan mas'uliyatiga bog'liq;
- integrasiyadan foydalanish o'quvchining mustaqil fikr yuritish qobiliyatini shakllantiradi hamda ularni rivojlantiradi;
- o'quvchini o'z fikrida qat'iy turishga o'rgatadi;
- o'quvchilarni kichik elementlardan katta yangiliklarni kashf qilishga chorlaydi;

- O'quvchilarni har bir narsaga diqqat-e'tibor bilan yondashishga odatlantiradi;
 - o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini o'stiradi;
 - fanlararo intergatsiya o'quvchilarni tezkorlikka undaydi;
 - ilmiy bilimlarning har tomonlama mustahkambo'lishini ta'minlaydi;
 - hayot qonuniyatlarining barchasi bir-biriga uzviy aloqadorligini tushunib yetishlarini ta'minlaydi;
 - o'quvchilarning mantiqiy fikr yuritish, teran mushohada etish malakalarini shakllantiribgina qolmay, ularni takomillashtiradi;
 - o'quvchilarni topqirlikka, ziyraklikka chorlaydi.

Adabiyot ona tili, tarix, musiqa, jo'g'rofiya fanlari bir-biri bilan uzviy bog'liqlikda yashaydi. Ana shu aloqadorlik, ana shu uyg'unlikni umumiy o'rta maktabning o'quvchilariga yangi pedagogik texnologiyalar asosida o'rgatib borish, albatta samarali natijalarni beradi.

Xullas, har bir darsda fanlararo inegratsiyaga alohida e'tibor qaratilsa, maqsadga muvofiq bo'ladi, va albatta, yurtning porloq kelajagi uchun barkamol shaxslar, malakali kadrlar yetishib chiqishi uchun dastlabki qadamlar tashlanadi va poydevor yaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti SHavkat Mirziyoevning Oliy majlisga murojatnomasi.-Marifat.2017 yil 23 dekabr.
2. “Ta’lim to’g’risidagi qonun”. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisning IX sessiyasida so’zlagan nutqidan. 1997 yil. 29 avgust.
3. Adabiy turlar va janrlar (tarixi va nazariyasiga oid). Uch jildlik. 1 jild. Epos. - Toshkent, Fan, 1991.
4. Adabiyot o‘qitish metodikasi. Dasturiy qo‘llanma.- T: O‘qituvchi, 1997.
5. Adabiyot o‘qitish metodikasi.- T: O‘qituvchi, 1980.
6. Adabiy ta’lim va yoshlar tarbiyasi. 1-2 kitob. T. 2010.
7. Boboev T. Adabiyotshunoslik asoslari .-T: O‘zbekiston, 2002.
8. To‘xliyev B., Shamsiyeva M., Ziyadova.T. O‘zbek tili o‘qitish metodikasi. Yangi asr avlodi. T., 2006.
9. To‘xliyev B. Adabiyot o‘qitish metodikasi. Yangi asr avlodi. T., 2006.
10. Mirqosimova M. O‘quvchilarda adabiy tahlil malakasini shakllantirish va takomillashtirish asoslari. T., Fan, 2006.
11. Yo‘ldoshev Q. Adabiyot o‘qitishning ilmiy nazariy asoslari. T.: O‘qituvchi, 1996.
12. Ziyadova T. U. O‘quvchilarni mustaqil fikrlashga o‘rgatish. T., O‘qituvchi, 2002.
13. Zunnunov A., Hotamov N. va bosh. Adabiyot o‘qitish metodikasi. T. “O‘qituvchi”. 1992.
14. O‘zbek adabiyoti. Majmua. X-sinf. Toshkent. “O‘qituvchi”1997-yil.
15. Yo‘ldoshev M. Badiiy matn lingvopoetikasi. Fan. T., 2008.
16. Yo‘ldoshev J. Ta’lim yangilanish yo‘lida. O‘qituvchi. T. 2000.
17. To‘xliyev B. R.Niyozmetova , I. Boltayeva. Darsliklar ustida ishlash.Fan. T.2007
18. Filologik ta’limda innovatsion texnologiyalar. T.2004.
19. Sarimsoqov B T.Halilov. B.Quronboev “ o‘zbek adabiyoti”. VI- sinf uchun. Toshkent, “O‘qituvchi” nashryoti, 1997-yil.

20. Til va adabiyot ta'limida yangi pedagogik texnologiyalar. I qism. T. 2006.
21. N. Karimov., U. Normatov. Adabiyot 5-sinf uchun darslik.-majmua. - T.: O'qituvchi, 2000,
22. Ilm , fan, taraqqiyot integrasiyasi (Maqolalar to'plami) II qism. Farg'ona. 2010/
23. Qodirov V. Mumtoz adabiyot: O'qitish muammolari va yechimlar. T. 2009
24. Zunnunov A. Adabiyotni boshqa ijtimoiy –gumanitar fanlarga bog'lab o'rganish. T. 1982.
25. Filologik ta'limda innovatsion texnologiyalar. Ilmiy maqolalar to'plamidagi quyidagi maqolalardan foydalanildi:
23. B. To'xliyev “Yangi pedagogik texnologiyalar va adabiy ta'lim” . 3-5 betlar. R Niyozmetova “O'zbek adabiyoti darslarini pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish”. 24-27-betlar. Q. Yodgorov “O'quvchilar ijodiy tafakkurini o'stirish”. 92-96-betlar.
24. Til va adabiyot ta'limida yangi pedagogik texnologiyalar. I qism. T. 2006. “Talaba Sh. Holiqova (And DU) . “Ona tili darslarida integratsiyali ta'lim”. 93-95-betlar.
25. Adabiy ta'lim va yoshlar tarbiyasi. 2-kitob. T, 2010. Umarova . Ya. Tadqiqotchi (ADU). “Adabiyot va ona tili ta'limida integratsiya”. 168-171-betlar.
26. Ziyadova T.U. Hozirgi o'zbek adabiy tilini o'rganishda kommunikativ jadvallardan foydalanish. O'quv-metodik qo'llanma. Akademik litseylar uchun. T. 2002.
27. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar, – Toshkent, 2008.
28. Yo'ldosheva N., Murodova S. Adabiyot darslarida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llashning afzalligi. – T.: IPT va nashr ishlari bo'limi, 2007.
29. O'qitishning zamonaviy usullari. O'quv-uslubiy tavsiyalar. Qo'qon 2004.
30. O'quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantirish. O'quv-metodik qo'llanma. Andijon -2002.

31.Hasanboev J., To'raqulov X., Haydarov M., Hasanboeva O., Usmanov N.
Pedagogika fanidan izohli lug'at. – Toshkent: Fan va texnologiya. 2009.

32.Hoshimova M. Saidova R. Yangicha dars tiplari. Toshkent, 1996.

33. Internet manbalari

www.literature.uz

www.ziyouz.com

www.ziyonet.uz

www.e-adabiyot.com

www.adabiyot mazaralari // fecbook.com